

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

IMMANUEL KANT'IN AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN
TEMELLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI

HAZIRLAYAN

BÜLENT OSKAY

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cafer ŞAKAR

VAN – 2020

KABUL VE ONAY SAYFASI

BÜLENT OSKAY tarafından hazırlanan “IMMANUEL KANT’IN AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN TEMELLENDİRİLMESİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi FELSEFE Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: ..../..../.....

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

.....
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bülent OSKAY

07/05/2020

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bülent OSKAY

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz, 2020

IMMANUEL KANT'IN AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN TEMELLENDİRİLMESİ

ÖZET

Bu çalışma, Kant'ın ahlak felsefesinde özgürlüğün temellendirmesi konusunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikle Kant'ın ahlak felsefesinin genel hatları açıklanarak bu ahlak felsefesi: iyi isteme, ödev ve saygı kavramı çerçevesinde irdelenmiştir. Eğer bir insan özgür olduğunu biliyorsa bu bilginin nereden geldiğini belirtmek gerekir. Bu yüzden bu kast edilen bilgi kaynağının ahlaki buyrukla nasıl bir ilişki içinde olduğunu açıklamak da araştırmamızın en önemli yönünü teşkil etmektedir. Bu açıdan ikinci adım olarak özgürlük kavramı incelenerek bu özgürlük kavramının, ahlak felsefesi ile nasıl bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada özgürlüğün insan için bir gerçeklik taşıyıp taşımadığı hususu, ahlak felsefesi bakımından değerlendirilerek ahlak ve özgürlük ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kant, Ahlak Yasası, Özgürlük, İyi İsteme, Ödev, Saygı, Numen

Sayfa Adedi: 63

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cafer ŞAKAR

MASTER THESIS

Bülent OSKAY

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July, 2020

**GROUNDING FREEDOM IN THE MORAL PHILOSOPHY OF IMMANUEL
KANT**

ABSTRACT

This study aims to analyze freedom in Kant's moral philosophy. For this purpose, first of all, the general lines of Kant's moral philosophy are explained and examined within the framework of good will, duty and respect. If a person knows that he/she is free, he/she must indicate where this information comes from. Therefore, it is the most important aspect of our research to explain how this intentional source of information is in relation to moral imperative. From this point of view, the concept of freedom is examined as a second step and it is determined in terms of how it is related to moral philosophy. As an addition, the relationship between morality and freedom has been emphasized by questioning whether freedom is a reality for man and by evaluating it in terms of moral philosophy.

Keywords: Kant, Moral Law, Freedom, Good Will, Duty, Respect, Noumenon

Quantity Of Page: 63

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cafer ŞAKAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1
1. AHLAK FELSEFESİ	7
1.1. İyi İsteme	7
1.2. Ödev Kavramı	11
1.3. Ahlak Yasası	16
1.4. Saygı	24
2. ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ	27
2.1. Özgürlük Sorunu.....	27
2.2. Bir Antinomi Olarak Özgürlük	30
2.3. Ahlak ve Özgürlük İlişkisi.....	36
2.3.1. Özerklik ve Amaçlar Âlemi.....	39
2.3.2. Negatif ve Pozitif Özgürlük	41
2.3.3. Otonomi ve Heteronomi İlişkisi	46
SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA.....	60
ÖZGEÇMİŞ	
ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar açıklamalarıyla birlikte aşağıda belirtilmiştir.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren

ÖNSÖZ

“Immanuel Kant’ın Ahlak Felsefesinde Özgürlüğün Temellendirilmesi” adlı çalışma, Kant’ın ahlak felsefesinde özgürlük anlayışını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda çalışmanın konusu olan ahlak ve özgürlük ilişkisi, Kant’ın görüşleri çerçevesinde incelenecektir. Kant Saf Aklın Eleştirisi’nin önsüzünde şunu söyler: “İnanca yer açmak için bilgiyi sınırlandırmak zorunda kaldım.” Kant ahlak yasasına inanma kavramını bu cümle ile ortaya koymaktadır. Buradaki inanma, ahlakın öz yasasına inanmadır. Bu anlamda çalışmanın önemli noktalardan biri olan ahlak yasası üzerinde durularak, *ahlak ile özgürlük kavramları arasındaki ilişkinin nasıl olduğu* ortaya koyulacaktır. Bu açıdan çalışma, Kant’ın ahlak felsefesinde özgürlüğün temellendirilmesi hakkında olup felsefe çalışmalarına da bu yönde bir katkı sağlayacaktır. Çalışma Kant’ın ahlak felsefesi ve özgürlük anlayışıyla ilgili önemli görülen kaynakları kapsamaktadır. Bu doğrultuda sadece Kant’ın ahlak ve özgürlük anlayışıyla ilgili temin edilen kaynaklar konu bağlamında incelendi. Araştırma *Saf Aklın Eleştirisi*, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* gibi kaynaklar üzerinde olup konu, bu kaynaklar çerçevesinde çalışılmıştır. Araştırmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kant’ın genel ahlak felsefesi ele alındı; bu anlamda Kant’ın ahlak felsefesinde önem arz eden iki kavram: iyi isteme ve ödev kavramına değinildi. Daha sonra ahlak yasası, genel hatlarıyla açıklanarak bu ahlak yasasının daha iyi anlaşılması için de saygı kavramı ele alındı. Çalışmanın ikinci bölümünde ise özgürlük ve ahlak ilişkisi ele alındı. Bu anlamda ilk olarak *özgürlük sorununun ne olduğu* sorunsalı açıklandı. Daha sonra bir antinomi olarak özgürlük sorunu açıklandı. Özgürlük antinomisinin pratik olarak bize nasıl bir yol açtığına anlaşılması için de ahlak ve özgürlük ilişkisi başlığı altında özerklik ve amaçlar âlemi daha sonrada negatif ve pozitif özgürlük kavramları açıklanarak otonomi ve heteronomi ilişkisine değinilip özgürlük ve ahlak ilişkisi ortaya koyulmaya çalışıldı.

Son olarak böyle bir çalışma yapma konusunda beni cesaretlendiren, çalışmayı yürütürken desteklerini benden esirgemeyen, ayrıca her türlü konuda bana yardımcı olup ve beni aydınlatan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cafer ŞAKAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

BÜLENT OSKAY

VAN-2020

GİRİŞ

Filozoflar bir görüşü ya da bir kavramı ele alırken bunu teorik ve pratik yönleri ile ele almışlardır. Teorik yönü ile bir şeyin kavranması, pratik yönüyle ise akli iradeye dayanan özgür bir eylemin gerçekleştirilmesi kastedilmektedir. Teorik bilginin nesnesi teori; pratik bilginin nesnesi ise eylemdir.

Felsefe bu anlamda ya teorik ya da pratiktir. Teorik felsefe bir şeyi idrak etmek iken pratik felsefe ise özgür iradeyi hesaba katan davranış kurallarımızdır. Pratik felsefe biçim bakımından değil nesne bakımından pratiktir. Nasıl ki mantık, nesnesi akıl olduğu için aklın bilimi ise ahlakın nesnesi pratik olduğundan, ahlak da özgür iradenin yasalarına ilişkin bir bilimdir (Kant, 1994: 12-13). Kant teorik ve pratik felsefeye yönelik bu ayrımı *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi* başlıklı eserinde daha açık bir şekilde ifade etmektedir. Kant'a göre her akıl bilgisi ya içeriklidir bir nesneyi ele alır ya da biçimseldir ve nesnelere ayırım yapmaksızın, anlama yetisi ile aklın yalnız biçimi ile ve düşünmenin genel kuralları ile uğraşır. Biçimsel felsefe mantık olarak, belirli nesnelere ve bu nesnelere bağlı olduğu yasalarla ilgili olan içerikli felsefe ise doğanın ya da özgürlüğün yasalarına ilişkin fizik ve etik olarak betimlenir. Hem doğaya ilişkin dünya bilgeliğinin hem de ahlaka ilişkin dünya bilgeliğinin, ayrı ayrı kendi deneysel kısımları olabilir; çünkü ilki, bir deney nesnesi olarak doğanın yasalarını, ikincisi ise doğaya uyarılan insan istemesinin yasalarını belirlemelidir. Doğaya ilişkin dünya bilgeliği bu yasaları her şeyin onlara göre olup bitiği yasalar olarak belirlerken, ahlaka ilişkin dünya bilgeliği her şeyin onlara göre olması gerektiği yasalar olarak belirler (Kant, 2013: 2-3).

Kant'ın yukarıdaki ifadeleri sonucunda, doğanın yasaları fizik bilimi olarak özgürlüğün yasaları ise ahlak olarak adlandırılıyor. Doğa yasaları her şeyin kendisine göre gerçekleştiği yasalar iken özgürlüğün yasaları her şeyin onlara göre gerçekleşmesi gereken yasalardır. Doğa felsefesi hali hazırda burada var olan ile ilgili iken ahlak felsefesi burada var olması gereken ile ilgilidir. Olması gereken, doğanın bütünselliğinde mevcut olmayan zorunluluğun bir çeşidini ifade eder. Anlama yetisi yalnızca olanı, olmuş olanı veya olacak olanı bilebilir. Gerçekten de

insan çıplak gözle doğayı gözlemediğinde olması gerekenin herhangi bir anlama gelmediği görülür. Doğada neyin gerçekleşmesi gerektiğini veya bir çemberin ne tür bir doğaya sahip olması gerektiğini sorgulayamayız, bunun yerine sadece nasıl olduğunu ve ne tür bir doğaya sahip olduğunu söyleyebiliriz (Kant, 1788: 641-642'den akt, Şakar, 2017: 44).

Kant'ın teorik felsefesi *ne bilebilirim* sorusunu sorarak yeni bir metafiziğin salt bir bilim olarak olanaklılığını araştırmayı hedeflerken; *ne yapmalıyım* sorusu ise ahlak, hukuk ve siyaset felsefesi olarak ifade edilebilecek pratik felsefesinin temel sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'ın *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinin son sözündeki ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir. Kant bu son sözde iki şeyin onun için çok önemli olduğunu, insanın bunlar üzerinde derin bir şekilde düşündüğü zaman ruhunda hep artan bir hayranlık ve saygının uyandığını dile getirir. Bunlar: “Üzerimdeki yıldızlı gökyüzü ve içimdeki ahlak yasası”dır (Kant, 2016: 174). Bu noktada üzerimdeki yıldızlı gökyüzü doğanın yasaları, içimdeki ahlak yasası ise özgürlüğün yasaları ile ilişkilendirilebilir. Bu durumda aklın teorik kullanımını *nasıl bilebilirim* sorusunu sorarak bilme yetisinin nesnelere ile uğraşırken; aklın pratik kullanımını ise *ne yapmalıyım* sorusunu sorarak istemenin belirlenme nedenleriyle uğraşır. Bunun sonucu olarak saf akıl kendi başına istemeyi belirlemeye yeterli olabilir mi, yoksa akıl istemenin yalnızca deneysel-koşullu olarak mı belirleme nedeni olabilir sorularıyla karşılaşırız. Bu noktada saf aklın eleştirisiyle haklı çıkarılan ama deneysel olarak ortaya konamayan bir nedensellik kavramı, yani özgürlük kavramı işe karışır (Kant, 2016: 16).

Tüm bu ifadelerin sonucunda ahlakın doğa yasalarından farklı olarak, olanla değil, olması gereken ile ilişkili olduğunu ve doğanın zorunluluğundan başka türlü bir zorunluluğa sahip olduğu sonucuna ulaşılır. Kant'ın pratik felsefesinin en temel sorusu olan *ne yapmalıyım* sorusu düşünüldüğünde –mali, -meli kipi bir gerekliliği insan davranışının temel koşulu olarak sunmaktadır. Bu durumda gereklilikle özgürlük bir arada nasıl mümkün olmaktadır? Başka bir ifadeyle bir taraftan bir gereklilik koşulu ve öteki taraftan özgürlük bir arada mümkün müdür? Bu gereklilik kendisini bir evrensel yasa olarak sunduğunda özgürlük problemi daha da karmaşık bir hal almaktadır.

Evrensel doğa yasası karşısında insanın özgür olup olmadığı sorununa yönelik üç yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. İlki determinizm olarak nitelendirdiğimiz insanın özgür olmadığını ve doğal evrensel nedenselliğin insanlar içinde geçerli olduğunu savunan düşüncedir. İkinci yaklaşım insanın özgür olabileceğini ve nedensel belirlenim ile özgürlüğün uyumu hakkında bilgi veren yaklaşımdır. Son yaklaşım ise indeterminizm olarak adlandırdığımız doğal nedensellikten kaynaklanan özgürlüğü kabul etmeyen insanın irade özgürlüğüne sahip olduğunu insanın karar ve eylemlerinden tamamen bağımsız olduğunu savunan yaklaşımdır (Coşkun, 2016: 140).

Özgürlük sorunu, diğer bir deyişle insanın doğuştan belirlenmiş olup olmadığı sorunu ahlakla doğrudan ilişkilidir. Antikçağ ahlakında özgürlük insan eylemlerin doğal bir nedeni olarak görülmüştür. Bu nedenle özgürlük Antikçağ ahlakında problem olarak görülmemiştir. Yeniçağ ahlakı da özgürlükle ilişkilidir. Kant ise özgürlük sorununu yaşadığı çağa ve görüşlere etki edecek şekilde ortaya koymuştur (Pieper, 2012: 133-134). Bu anlamda Kant için özgürlük sorunu oldukça önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Çünkü Kant açısından ahlak ile özgürlük arasında sıkı bir ilişki vardır.

İnsanın özgür olup olmadığına ilişkin sorular düşünce tarihine ait sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorular farklı dönemde farklı şekilde irdelenmiştir. John Locke özgürlük ile ilgili düşüncesini *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* adlı eserinde ifade eder: Ona göre insanın özgürlüğü herhangi bir iktidardan bağımsız olmak. Başka insanın iradesi veya yasama otoritesi altından olmamaktır. Kuralın ve emrin olmadığı her şeyde kendi irademe uyma, başka insanların keyfi iradesine tabi olmama ilkesi anlamında bir özgürlüktür (Locke, 2012: 21). Thomas Hobbes ise özgürlüğü, engellenmeme olarak ele alır. Bu engellenmeme de herhangi bir eylemin önündeki dışsal engeller olarak görünen bir engellemedir. Ona göre dışsal bir engele uğramış kişi herhangi bir mekânın dışına çıkamayacak şekilde bağlanmış olduğundan daha öteye gitme özgürlüğü olamaz. Onun deyişiyle “Özgür bir insan gücü ve zekâsıyla yapmaya muktedir olduğu şeylerde, istediği şeyleri yapması engellenmemiş olan birisidir.” Bu anlamda özgür irade, herhangi bir isteğin ve eğilimin özgürlüğü değil, kişinin özgürlüğüdür (Hobbes, 2010: 152-155). Rousseau

ise özgürlüğü ahlak ile ilişkili bir şekilde ele alarak bir insanın özgürlüğünden vazgeçmesi onun kendisinde barındırdığı insan olma niteliğinden, insanlık haklarından ve bir eylemi gerçekleştirme anlamındaki ödev ilkesinden mahrum bırakılması olarak tanımlar. Bu anlamda kendine ait olan her şeyden vazgeçmeyi göze alan birinin zararını karşılama olanağımız da bulunmamaktadır. Böyle bir vazgeçme insanın doğasına aykırıdır. Bu anlamda bir insanın isteme eyleminden özgürlüğünü almak ondan bütün olarak ahlak düşüncesini de almak demektir (Rousseau, 2012: 9). Kant, Rousseau'nun eserlerini çok titiz bir şekilde okuduğunu dile getirir. Çünkü Rousseau'nun etkisiyle insan sorunsalına değinme fırsatı bulmuş olduğunu ifade eder. Rousseau'nun özgürlük ile ilgili ifadelerini de göz önünde bulundurduğumuzda aslında Kant'ın Rousseau'dan ne kadar çok etkilendiği açık bir şekilde görülmüş olur. Çünkü Kant da kendi pratik felsefesinde özgürlük ve ahlakın birbiriyle ilişkili bir alan olduğunu ifade ederek temellendirme arayışı içerisine girmiştir.

Modern toplumların karakteristik özelliklerini, dünya görüşlerindeki özel düşünce ve dinsel inançlarındaki çoğulculuk oluşturur. Bunlara sosyokültürel gelişme ve bunla ilişkili olan ekonomik, politik toplumsal amaç ve değişimler eşlik eder. Kendi içinde homojenlik taşımayan bu çeşitlilikler ahlaka ilişkin sorunlar üzerinde uzlaşmayı engeller. Bu yüzden herkese akıl yoluyla benimsetilmiş dolayısıyla da ahlak ilkeleri üzerinde herkesten talep edilebilecek bir uzlaşma varılması kaçınılmaz olduğu kadar bu ilkelerin fiili ahlaki geçerliliklerinin meşrulukları açısından eleştirel bir bakış açısıyla sorgulanması zorunludur. Bu anlamda gündelik hayatımızda çok önemli olan ahlak, bir sosyal varlık olarak insanın dile getirdiği ve eylemlerle yaptığı her şeye karşı kayıtsız kalmayıp övgü, hoşgörü, onay ya da yergi, hoşgörüsüzlük ve ret türünden davranışların sergilenmesidir. Bizim için neyin iyi neyin kötü olduğunu ya da neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu belirleyen bir ölçüttür. Olup biteni eleştirmeden kabullenmek yerine, gerek kendi çıkarları gerekse de inançları ve ulaşılmaya değer amaçları adına birbirleriyle konuşan, eyleme giren toplulukta, kişinin kendi kişisel tavrını ortaya koyması anlamındaki bu ilkesel imkân insan pratiğinin tamamına temel oluşturan özgürlüğün göstergesidir (Pieper, 2012: 20-35). Bu noktada özgür olmak ile ahlaksal bir eylem olarak bir istemeyi

gerçekleştirmek, aynı anlamı taşıyorlarsa bunun nasıl mümkün olduğunun sorgulanması gerekir.

Kant, özgürlüğü kendi felsefi düşüncesinin temel yapısı olarak görür. Ona göre özgür olduğumuzu kendi deneyimlerimizle bilemeyiz, bu özgürlüğün kaynağı başka yerdedir. Yani deneyimle ilişkili bir özgürlük, insana özgürlüğün olanağını vermez. Bu sebeple insan özgür olduğunu biliyorsa bu bilginin kaynağı başka yerden gelmektedir. Bu bilginin kaynağının ahlak yasasında olduğunu dile getirir. *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserin önsözünde dile getirdiği “İnanca yer açmak için bilgiyi sınırlandırdım” Kant’ın ifadesindeki inanma *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde pratik akla inanmadır. Kant bu inanmayı dünyanın zorunlu bir inanması değil özgür bir gerçek varsayım yani ahlak yasasını kabul etme anlamında bir inanma olduğunu ve bunun pratik alanda olduğunu belirtir (Heimsoeth, 2007: 135-136).

İnsanın çevresini olduğu gibi kabul etmesi ve kendi özgür iradesi ile çevresine müdahale etmesi, onu değiştirmesi ve deneyimleri ile idrak etme süreci onun eylemlerinin dolayısıyla özgürlüğünün sınırları olduğu bilincine varması koşuluyla gerçekleşir. Dolayısıyla istediği biçimde eylemde bulunma ve her istediğini yapma anlamında bir özgürlük nasıl gerçekleşir. Çünkü bazı durumlarda isteklerin ve eylemlerin gerçekleşmesi mümkün olmayan durumlarda bunları sınırlamak zorundadır (Pieper, 2012: 26-27). Bu çalışmanın amacı, kişinin istediği şekilde eylemde bulunması ve her istediğini yapma anlamındaki özgürlük olanağının nasıl gerçekleşebileceğini Kant’ın ahlak felsefesi ve özgürlük düşüncesi çerçevesinde ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Bu yolla özgürlük kavramının ahlak ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu saptamak ve özgürlüğün insan için bir gerçeklik taşıyıp taşımadığını, ahlak felsefesi bakımından değerlendirmek de konumuz açısından önem arz etmektedir.

Birinci bölümde, ahlak felsefesini inceleyerek ahlak felsefesini; iyi isteme, ödev, ahlak yasası ve saygı kavramı başlıkları altında ele alınıp Kant’ın ahlak anlayışı sisteminin ana hatları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Kendi başına saygı görmeyi hak eden ve başka hiçbir amacı içermeyen kendinde iyi olan iyi isteme kavramını, detaylı bir şekilde irdeledikten sonra eylemlerimizin bütün değerlerini belirleme koşulunu oluşturan ödev kavramı ele alınacaktır. Daha sonra ahlak yasası hakkındaki

düşünceleri de ortaya konulduğunda ve saygı kavramı ile olan ilişkisi açıklanarak ahlak felsefesi bütünüyle incelenecektir.

İkinci bölümde özgürlük ile ahlak felsefesi arasındaki ilişki incelenerek ahlak ile doğrudan ilişkili olan özgürlük sorunu açıklanmaya çalışılacaktır. Bu düşünceden hareketle ahlak ve özgürlük ilişkisinin belirlenmesi için bir antinomi olarak özgürlük kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. Sonra da pratik olarak bize nasıl bir yol açtığının anlaşılması içinde ahlak ve özgürlük ilişkisi başlığı altında özerklik ve amaçlar âlemi daha sonrada negatif ve pozitif özgürlük kavramları açıklanarak otonomi ve heteronomi ilişkisi çerçevesinde özgürlük ve ahlak ilişkisi, ana hatlarıyla ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

1. AHLAK FELSEFESİ

1.1. İyi İsteme

İsteme problemi; metafizik, etik ve din felsefesinin çok eski bir problemi olarak görülür. Kant hiçbir düşünceye dayanmadan istemeyi, kendi kendine isteme problemi olarak ele almıştır. Bu problemi, anlamlı bir şekilde incelemiş ve bu şekilde felsefe tarihinde istemenin otonomisini, açık bir şekilde dile getirmiştir. Böylece insana kendi otonomisini tekrar kazandırmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse Kant, insan istemesini bir tür nedensellik olarak görür. Fakat Kant bu nedenselliği bir doğa nedenselliği olarak görmez; aksine istemenin bir nedenselliği olarak görür (Mengüşoğlu, 2017: 193-194). Bu isteme, doğanın bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan bir isteme değil; istemenin, kendi kendine istemenin bir nedenselliğidir.

Kant, istemenin bu yönünü ortaya koyarken birçok filozofun kendi başına iyi olarak gördüğü bazı yetileri, karakter erdemlerini, sağlık, onur ve esenlik gibi değerleri koşulsuz kendi başına iyi olmadıkları gerekçesiyle görmezden gelir. Bütün bu saydığımız değerler, iyi irade tarafından yönlendirilmediklerinden dolayı pek bir değer ifade etmez. Kant'a göre bu iyi, ne bir amaç ne de bu amaca götürecek bir araçtır. Değerli olan tek şey tüm iyilerin zorunlu koşulu olan koşulsuz ve en yüksek iyi; bu da iyi iradenin kendisidir (Cevizci, 2009: 733-734). Kant'a göre iyi istemenin dışındaki bütün iyiler koşullu iyilerdir. Buradaki iyiler araçsaldır. Bu anlamda iyi isteme mutluluğun bir aracı olamaz. Çünkü iyi istemenin varlık nedeni mutluluğu gerçekleştirmek değil, insanın nasıl ahlaklı bir varlık olarak yaşamasını sürdürmesidir (Yalçın,2004: 7). Başka bir deyişle Kant, önemli değer olarak gördüğümüz bazı değerleri, kendi başına meydana gelmediği gerekçesiyle iyi olarak ifade etmez. Çünkü iyi isteme ya da irade koşulsuz ve zorunlu bir istemedir.

Kant'ın *Etik Üzerine Dersler* adlı eserindeki ifadeleri, yukarıda iyi isteme ile ilgili ifade edilenleri daha net bir şekilde açıklamaktadır. Kant bu eserinde gerçeğe ulaşmak için güçlü bir zekâyâ, ahlaki eyleme ulaşmak içinse iyi istemeye sahip olmak gerektiğini ifade etmektedir. Kant bu konuda şunları ifade eder: “Eğer davranışlarımızda özgürsek ve davranışlarımızın ahlaki bir iyiliğe sahip olmaları

gerekiyorsa bu şekilde irademiz kendinde iyi olabilir. Ancak bu şekilde iyi niyete dayanırlar ve bu şekilde irademizde kendinde iyi olabilir” (Kant, 1994: 33).

İyi isteme, ne etki ile başarı ne de herhangi bir amaca ulaşma olanağıdır. O, yalnız kendi başına iyidir. Bu iyi isteme talihin özel bir donanımıyla veya üvey ana muamelesine uğramış bir doğal yapının cimri donatımından dolayı amacını gerçekleştirmezse hatta bütün çabaya rağmen hiçbir şey başarmayıp sadece kendi başına iyi isteme olarak kalsa bile yine de bir mücevher gibi kendi tüm değerlerini kendinde taşıyan bir şey olarak, kendi başına parıldar (Kant, 2013: 9).

İyi isteme, bazen bütün çabalara rağmen amacını bazı nedenlerden dolayı gerçekleştirmezse bile bu iyi isteme, her zaman bütün değerlerini kendinde taşıyan bir yıldız gibi daima parlar. Ona göre ahlaksal olarak kayıtsız şartsız iyi bir istemenin en önemli değerini, eylemin ilkesini deneyden kaynaklanan rastlantısal nedenlerden uzak oluşu oluşturur (Kant, 2013: 43). Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse kendi başına kayıtsız şartsız iyi isteme, deneyden bağımsız ve rastlantısal nedenlerden ayrıdır.

Kant’a göre; “Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” (Kant, 2013: 8). Buradan şunu anlayabiliriz ki; iyi, yalnız kendi başına iyidir. İradenin iyiliği, onun ulaştığı sonuçla ölçülemez. Yani iyinin; bir hedefe ulaşması, işe yaraması demek değildir.

Kant daha öncede belirttiğimiz gibi ahlak anlayışında mutluluk ve yararcılık anlayışını benimsemez. O, saf pratik aklın alanını insanın ahlak bilgisi alanı olarak görür. Saf pratik aklın eleştirisi de Kant’ın ahlak felsefesidir. Kant’ın ahlak anlayışı, en yüksek ve anlamlı bir niyet etiğidir. Kant’a göre bir irade veya herhangi bir iyi isteme, doğal bir eğilim tarafından değil saf akıl ve onun ilkeleriyle yönetilirse iyi bir isteme ve bir iyi niyeti barındırır (Heimsoeth, 2007: 119). Bu yüzden iyi isteme kavramını başka bir eğilimden dolayı değil, saf akıl aracılığıyla eylediğimiz zaman ve onun ilkeleri ile yönettiğimiz zaman bu iyi iradeyi, iyi isteme olarak nitelendirebiliriz.

Bir akıl yetisi olan iyi isteme, öznel etkilerle değil nesnel etkilerle meydana gelir. Çünkü bu iyi isteme koşulsuz ve kendi iç değerini kendi içinde taşır. Her akıl sahibi

insan için nesnel etkilerle istemeyi belirleyen şey geçerlidir. Bu iyi herkes için geçerli olan aklın bir ilkesidir. Aksine duyular aracılığıyla öznel etkilerle istemeyi belirleyen hoş olan iyiden ayrılır (Kant, 2013: 29-30). Hoş olan iyi ya da hoş giden iyi deney dünyasına ait bir iyi olarak görülebilir. Fakat Kant'ın sözünü ettiği iyi isteme, yukarıdaki ifadesi de göz önünde bulundurulursa, daha önce de ifade edildiği gibi deney dünyasından bağımsızdır. Kant'ı mutlulukçu ve faydacı ahlak kuramlarından ayıran nokta da budur. Yukarıdaki alıntıda Kant'ın nesnel etkiler ifadesi düşünülecek olursa; duyu verilerinin özneliği bu nesnel etkinin deney dünyasında olamayacağını göstermektedir. Bu nedenle iyi isteme hoş olan iyi veya hoş giden iyi'den bağımsız bir şekilde aklın nesnel ilkesi olan bir iyi istemedir.

Ona göre bu iyi isteme, kendine bile faydalıdır ve işini daha da rahatlatır. Fakat bunun dışında kendisinin bir iç koşulsuz değeri yoktur ve hep iyi istemeyi gerekli görür. Bu iyi isteme, bu özelliklere başkaca haklı görünen değeri sınırlar ve bunları mutlak iyi görmez (Kant, 2013: 8-9). Dolayısıyla Kant'ta iyi isteme, kendine faydalı olduğu anda işi kolaylaştırır. Ama bu iyi istemenin koşulsuz bir değeri yoktur; yani karşılıksız ve her zaman iyi istemeyi öngörür. Bu iyi isteme daha öncede belirttiğimiz gibi kendi iç değerini kendinde taşır.

Kant'a göre aklın gerçek belirlenimi, herhangi bir amaç uğruna araç olarak iyi olanı değil aklın zorunlu olduğu kendi başına iyi bir istemeyi ortaya çıkarmak anlamında iyi bir isteme olmalıdır. Fakat bu iyi isteme gerçek anlamda tek ve bütün iyi isteme olmayabilir, yine de her şeyin ve her mutluluk istemin koşulu olan en üstün iyi olduğu görüşündedir. En yüksek pratik ilkesini iyi istemede gören akıl, amacına ulaşırsa onda mutluluk belirginleşir ve aklın belirlediği bir amacın gerçekleşmesinden gelen bir mutluluk duyar (Kant, 2013: 11-12). Kant burada daha sonrada değineceğimiz bir noktayı belirtir. Ona göre ahlaksal olarak bir şeyin iyi olması, onu bir araç olarak değil her zaman bir amaç olarak görmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Bundan başka "sub ratione boni" ifadesi çift anlamlıdır. Çünkü ifade şu demek olabilir: bir şeyi arzu ettiğimiz zaman ve arzu ettiğimizden (istediğimizden) dolayı, onu iyi olarak düşünürüz. Ama şu demek de olabilir: bir şeyi iyi olarak düşündüğümüzden dolayı arzularız. Böylece ya arzu, nesnenin iyi olarak kavramının belirleyici nedeni oluyor, ya da iyi kavramı arzularının (istemenin) belirleyici nedeni oluyor. Birinci durumda sub ratione boni, biz

iyinin idesi altına giren bir şey istiyoruz; ikincisinde ise, bir şeyi, isteme ediminin belirleyici nedeni olarak bu istemeden önce gelmesi gereken iyi idesinin sonucu olarak istiyoruz anlamlarına gelecektir (Kant, 2016: 66 dipnot).

Biz bir şeyi isteyip ve arzuladığımız için onu iyi olarak algılarız. Ayrıca o kendinde iyi olduğu için de arzuluyoruz. Kant burada iki anlamını düşünerek hareket etmenin daha mantıklı bir yol olduğu görüşündedir. Ama asıl olan hiçbir şeye bağlı olmayan sadece kendinde iyi olanı isteyebilmektir. Kant'ın güzellik yargısı ile iyi isteme arasında bir paralellik olduğunu dile getirebiliriz. Biz güzele güzel dediğimiz için mi güzel yoksa o güzel olduğu için mi güzel? Sorusunu dile getirdiğimizde Kant, o güzel olduğu için yani kendinde güzel olduğu için güzeldir, der. Çünkü biz bir şeye güzel dedik mi herkesin o şeye güzel demesini bekleriz. Tıpkı iyi isteme gibi asıl olan hiçbir şeye bağlı olmayan sadece kendinde iyi olanı düşünmek ve arzulamaktır.

Ona göre kayıtsız şartsız iyi isteme öyle bir şeydir ki onda kötü olmak olmaz. Daha sonra da ifade edeceğimiz gibi maksimi genel bir yasa yaptığımızda bu iyi isteme, kendisiyle çelişmez. Bu yüzden onun kendine ait bir ilkesi ve yasası vardır. Öyle bir eylemde bulunmalıyım ki benim eylemim, genel yasanın bir ilkesi olsun. Bu bir istemenin kendisiyle çelişmeye düşmeyeceği tek nokta olarak görülebilir (Kant, 2013: 54-55). Kayıtsız şartsız iyi istemeyi dile getirdiğim zaman onda kötü bir yön olduğunu hiçbir zaman düşünmemem gerekir. Çünkü bu iyi isteme, başka hiçbir amacı gütmeyen kendinde iyi olan koşulsuz olanı barındıran ve genel yasanın ilkesini gerçekleştiren kendine ait olan bir istemedir.

Sonuç olarak bir iyi isteme saf akıl onun ilkeleri ile dile getirildiği zaman iyi bir isteme olarak nitelendirilir. Bu da bu iyi istemenin bir hedefe veya bir amaca ulaşması demek değildir. Çünkü bu iyi isteme kendi iç değerini kendinde taşır.

Kant'a göre kendi başına saygı görmeyi hak eden ve başka hiçbir amacı içermeyen kendinde iyi olan iyi isteme, kavramını açıklamak için ve yaptığımız eylemlerimizin bütün değerlerini belirlemede her şeyin koşulunu oluşturan bu kavramı geliştirmek için ödev kavramını ele almamız gerekir. Çünkü ödev kavramı, iyi isteme kavramının açık ve belirgin olmasını sağlar (Kant, 2013: 12). Bu noktada ödev kavramının ne olduğu açıklanması gerekmektedir.

1.2. Ödev Kavramı

Kant ödev kavramının tanımını şu şekilde dile getirir: “Ödev yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur.” Ona göre yapmayı düşündüğüm eylemin nesnesine ilgi duyabilir ve eğilim gösterebilirim ama saygı duyamam. Çünkü o istemenin bir etkinliği değil sırf bir etkisidir (Kant, 2013: 12). Kant’ın diğer bir tanımı şu şekildedir: “Bir eylemin yükümlülükten dolayı nesnel zorunluluğuna ödev denir” (Kant, 2013: 57). Ödevi, ödev yapan şey onun yasa karşısında saygı ilkesini barındırmasıdır. Ödev eylemin zorunlu bir istemesidir. Bu istemede saygı ilkesine göre yasaya duyulan akılla ilişkili zorunlu bir istemedir.

Bir eylemi kendinde iyi yapan o eylemin bir başka eğilimden değil ödevden gelmesidir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi ödevi, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylem olarak tanımlamıştık. Ödev bir eylemin koşulu olarak yasa karşısında saygıdan doğmasıdır. Buradaki koşulluluk bir zorunluluktur. Ama bu zorunluluk, doğa zorunluluğu değil doğrudan doğruya akla dayanan eylemin zorunluluğudur. Bir eylemin ahlaksal değeri, istemenin içeriğinde değil isteme için nesnel yasa olan şeyde bulunur. Bu yüzden yasa belli ise isteme de iyidir. Bu anlamda yaşamımızı sürdürmek de bir ödevdir. Bütün insanların doğrudan buna bir eğilimi vardır. Fakat talihsiz kötü olaylar ve umutsuz acılar, bu hayatı yaşanılmaz hale getirip tat almayı büsbütün yok ederse. Ruhu güçlü olan kişi, bu hayata karşı cesareti kırılmış ve yıkılmış olmaktan çok yazgısına küsererek ölmeyi dilerse ama yaşamını korkudan sevgiden ve eğilimden değil yalnızca ödevden dolayı sürdürüyorsa işte o zaman gerçekten ödevde uygun bir davranış sergilenmiş olur (Akarsu, 1999: 89).

Kişinin sürdürdüğü hayat, kötü bir şekilde devam ederse ve kişi bunalımlar yaşarsa bu bunalımlar, kişide sürekli kaygı ve acıların ortaya çıkmasına neden olur. Bunun sonucunda bu olaylar, kişiyi intihara yönlendirse bile kişi yaşamına devam etmelidir. Çünkü yaşamını sürdürmek bir ödevdir. Bu ödev bütün insanlarda bir yükümlülük içerir.

Ey ödev! Sen, hoş giden, duyguları okşayan hiçbir şey taşımayan, yalnızca boyun eğmeyi isteyen; istemeyi harekete geçirmek için, insanın gönlünde doğal bir nefret uyandıracak ve onu dehşete kaptıracak tehditler savurmayan; yalnızca insanın gönlüne kendiliğinden girecek

kapı bulan, ama yine (her zaman sözün dinlenmese bile) istense de istenmese de kendine saygı uyandıran; gizlice ona karşı etkide bulunsalar da, önünde bütün eğilimlerin sustuğu bir yasa ortaya koyan, ey yüce büyük ad! Sana yaraşır kaynak hangisidir? Ve eğilimlerle her türlü akrabalığı yadsıyan senin asil soyunun kökleri –onlardan gelmenin yalnızca insanların kendilerine verebilecekleri değerın kaçınılmaz koşulu olan bu kökler- nerededir (Kant, 2016: 95).

Kant’ın bu ifadeleri, özel anlamda ödevin genel anlamda ise ahlaki eylemin kökenini sorgulamakta, başka bir ifade ile ödevde nesnel bir köken bulma çabası olarak değerlendirilebilir. “*İstense de istenmese de kendisine saygı uyandıran... Önünde bütün eğilimlerin sustuğu bir yasa ortaya koyan... Ey yüce ad...*” bu ifadeler ödevi deney dünyasına ait tüm arzuların ve dolayısıyla eğilimsel etkilerden uzak tutan bir anlamda zorunlu olarak kendisine saygı; ama “*her zaman sözün dinlenmese de*” ifadesi ile de bu zorunluluğu insan istemesine bağlı kılan dolayısıyla doğal zorunluluktan ayıran bir nitelik taşımaktadır. Ödev, hiçbir duyguya karşılık gelmeyen sadece yasaya saygıdan zorunlu olan ve korku, nefret eğilimi gibi duygulardan farklı olan sadece boyun eğmeyi isteyen, insanın gönlüne kendiliğinden girip her koşulda saygı uyandırarak asil olan ve bütün insanlarda zorunluluk taşıyan yüce bir yetidir.

Kant’a göre ödev eylemlerini gerçekten ödevden mi yoksa bencil bir davranıştan mı kaynaklandığını kolayca anlayabiliriz. Fakat ödevin, bu eylemlere uygun olduğu ve kişinin de direk bir eğilim olarak gördüğü eylemde bu ayrımı yapmak çok zor. Bunu farklı bir örnek ile dile getirebiliriz: Örneğin bir işyeri sahibinin tecrübesiz müşterisini kandıramaması ödevde uygun bir davranıştır. Diyelim ki bu işyeri sahibi çok kazanç sağlıyor. Bu yüzden herkese farklı bir fiyat koyamaz. Tabi bunu göz önünde bulundurarak bunu ödevden ya da dürüstlük ilkesinden yaptığını hemen dile getiremeyiz. Çünkü yeterli olmaz. Burada işyeri sahibi, çıkarı gözettiği için eylemi ödevden dolayı değil sadece bencil duygulu amaçlar ile yapmıştır. Bu yüzden bu işyeri sahibinin yaptığı eylemin ahlaksal bir değeri yoktur (Kant, 2013: 12). Eylemlerimizin gerçekten ödevden mi yoksa bencil bir davranıştan mı kaynaklandığını daha iyi anlamak için bir başka örneği daha irdelemek gerekir.

Çok zor durumda olduğumda tutmama niyetiyle bir söz verebilir miyim? Ya da yalan yere söz vermem ödevde uygun mudur? Bu iki cümle arasındaki anlamları kolayca anlayabiliriz. Birincisi daha sık oluyor yalan yere verilen bir sözün ödevde

uygun olup olmadığını açık bir şekilde belirtmek için kendimize şu soruyu sormamız gerekir: Doğru olmayan bir sözle kendimi zor durumdan kurtarmam, maksimum benim ve başkaları için genel bir yasa olsaydı mutlu olur muydum? Herkese doğru olmayan bir söz verebilir miydim? Bu soruları sorduktan sonra yalan isteyebileceğimizi fark ederiz. Fakat yalan söyleme konusunda genel bir yasayı isteyemeyiz (Kant, 2013: 18-19). Tutmamak için verilen söz, evrensel maksimum yasasına uyguladığımızda yasaya uyum sağlamadığından ödevde de uygun olmayan davranış olarak ortaya çıkar.

Bir eylemin yasaya uygun olması, o eylemin korkudan ya da umuttan dolayı yapılması değil, ödevden dolayı yapılması anlamına gelir. Korkudan ve umuttan dolayı yasaya uygun eylemde bulunan insan eyleminin ahlaksal boyutu ödevden dolayı yapılmadığı için önemini yitirir ve bu şekilde davranan insanın eylemleri mekanik bir hale dönüşür. Kant'ın deyişiyle: "Bir kukladan farksız olmayacaktır, el kol hareketleri yapacak ama yüzlerde hiçbir yaşam izi bulunmayacaktır." (Kant, 2016: 159).

Yukarıdaki ifadeleri göz önünde bulundurduğumuzda ödevde uygun ve ödevden dolayı olacak şekilde eylemin iki türünden söz edilebilir. Ödevde uygun, aynı zamanda ahlak yasasına uygun olacağından eylem yasaya uygun, bu durumda yasallıktan; öte taraftan ödevden dolayı yani eylemin kökeni ödev olduğundan ahlaki eylemden, yani ahlakilikten söz edilebilir. Birincisi, yani yasallık eğilimlere bağlı iken ikincisi, yani ahlakilik eğilimden dolayıyla deney dünyasından bağımsızdır. Eylemi gerçekleştireceğiz fakat bunun sadece görünen kısmıyla yetineceğiz. Çünkü bu eylemi, ödül ve cezadan dolayı yapıyoruz, bunu ödevden dolayı; yani yapmam gerektiği için yapmıyorum. Kant bu ayrımı *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi*'nde şöyle dile getirmiştir:

Her ne kadar ödevin buyurduğu birçok şey, ödevde uygun oluyorsa da, bunların gerçekten ödevden dolayı olduğu dolayısıyla ahlaksal bir değer taşıdığı kuşkuludur. Bu yüzden, insanın eylemlerinde bu niyetin gerçekliğini kayıtsız şartsız yadsıyan ve her şeyi az ya da çok incemiş ben sevgisine yükleyen filozoflar her zaman olmuştur. Ama bunu yapmakla, ahlaklılık kavramının doğruluğunu şüpheli kılmadılar; daha çok, böylesine saygıya değer bir ideyi kendi buyurtuları haline getirecek kadar soylu olan, ama aynı zamanda onu izlemeyecek kadar zayıf olan ve akli kendisine yasa koymak için kullanacağı yerde, sırf

eğilimlerin çıkarlarını –ister tek tek ya da en iyisi aralarında bağdaşacak biçimde- korumak için kullanan insanın doğal yapısının kolayca bozulmasından ve içtensizliğinden en içtenlikli üzüntüyle söz ettiler (Kant, 2013: 22).

Kant'ın eserinde ifade ettiği gibi ona göre asıl olan ödevde uygun davranmak; bencil ve yararcılık ilkesine göre davranmamaktır. Yani yapacağımız eylemin ahlaksal boyuta ulaşmasını istiyorsak o eylemin, evrensel bir buyruk niyetine göre içimizden gelen ödev sesine göre eylememiz gerektiğidir.

Kant'a göre bir ödevin değeri ulaşılmak istenen amaçta, niyette veya başarıda değil; ona karar verdiren maxime'dedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bir eylemin ödev ilkesi olması bunun bir yasaya göre istenilmesindeydi. Öyleyse kendi kendime şöyle bir soruyu sormalıyım: İstememdeki maximin genel bir yasa olmasını isteyebilir miyim (Akarsu, 1999: 95). Açık bir şekilde ifade edecek olursak herkesin benim eylediğim gibi eylemde bulunmasını isteyebilir miyim? Eğer bu soruya evet diyebiliyorsam eylemim o zaman ödevde ve genel bir yasaya uygun bir eylemdir.

Kant'a göre maksimin hangisinin genel yasaya uygun olup hangisinin genel yasaya uymadığı en sıradan anlama yetisi bile bu ayrımı yapabilir görüşündedir. Şöyle bir örnek ile sürer: Diyelim ben zengin olmak için servetimi artırmak istiyorum elimde de başkasına ait bir miktar para var. Bu paranın asıl sahibi de ölmüş olsun. Bu bendeki para için de hiçbir yazılı bir belge bırakmamış olsun. Şimdi bu örneğin maksime uygun olup olmadığını sorgulayabilirim ve bu maksimin bir yasa biçimini alıp almayacağına karar verebilirim. Fark ederim ki böyle bir yasayı genele uyguladığımız zaman kendi kendini yok eder. Çünkü emanet olarak görülen bir şeyin ortadan kalkmasına sebep olurdu (Kant, 2016: 31).

Kant'a göre bir ilkenin genel bir yasa olmasını kendi istemimizde çelişkiye düşmüyorsak ancak o zaman ilkemizi yasa olarak ortaya koyabiliriz. Akıl bizi bu yasa karşısında saygıya zorlar. Kant bu saygıya: “Değer değerlendirmesi ifadesini kullanır.” Eylemlerin yasa karşısında doğma zorunluluğu da asıl ödevi kuran şeydir (Akarsu, 1999: 96-99). Bir eylemin ahlaklı olması, zorunlu saygıdan doğması ve eylemin ilkece yasa ile belirlenmesi o eylemin, kendimizi mutlu hissettiğimiz için eylediğimizin kanıtı değildir.

Her ussal varlığın kendini her zaman törenin yönergeleri ile sıkı sıkıya bağlı olarak tanıması gerekecektir; çünkü onun yasaları biçimseldir. Ve bunlar ereklere (istencin özdeği olarak) bakılmaksızın koşulsuz olarak buyururlar. Ama son ereğin bir istemi kılışal onu dünya varlıklarına yönelttiği gibi görüldüğünde, onlara (sonlu varlıklar olarak) doğaları tarafından karşı çıkılmayacak bir yolda dayatılan bir erektir ki, us bunu yalnızca çiğnemez koşul olarak ahlaksal yasaya alt güdümlü olarak ya da giderek bu koşul ile uyum içinde evrensel kılınmış olarak bilmeyi ister ve böylece mutluluğun törellik ile uyum içinde ilerletilmesini son erek yapar. Şimdi, bunu (mutluluk açısından) yetilerimizde yattığı ölçüde ilerletmek bize ahlaksal yasa tarafından buyrulur bu çabanın sonucunun ne olduğuna bakılmaksızın. Ödevin getirilmesi içtenlikli istencin biçiminden oluşur, başarının ara nedenlerinden değil (Kant, 2006: 346).

Buradan anlaşılıyor ki Kant'a göre kişinin mutluluğu için mücadele etmesi ödev olarak görülebilir. Dolayısıyla mutluluk ödevin araçlarını taşır. Bu araçlar; sağlık, beceri ve zenginlik olarak görülebilir. İşte bu araçların eksikliği, ödevin çiğnenmesine yol açabilir. Tabi ki mutluluğu geliştirme hiçbir zaman ödev olarak görülmez ve her türlü ödevinde ilkesi olamaz (Kant, 2016: 102).

Kant'a göre kendi mutluluğumuzu güvence altına almak da ödevdir. Çünkü yaşadığımız hayattaki durumumuzdan memnun olmamak birçok kaygıya sebep verebilir ve bu kaygı ödevi çiğnemek için büyük bir nedene dönüşebilir. Ama burada insanlar ödevde bakmaksızın da kendi içlerinden gelen mutluluğa en içten eğilim duyarlar. Eğilimden dolayı değil ödevden dolayı kendi mutluluğunu koruma yasasının ahlaksal değeri vardır. Kant'a göre kutsal kitaptaki komşularımızı hatta düşmanlarımızı bile sevmeyi işaret eden yerleri, bu şekilde anlamak gerekir. Çünkü eğilim olarak sevgi buyrulmaz; sadece ödevden dolayı sevgi buyrulur ve aynı zamanda iyilik yapılır (Kant, 2013: 14-15).

Eğer bir eylem yararı ve haz alma ilkesini dışarıda bırakacak şekilde her türlü rastlantısal ve özel eğilimlerin dışında tek başına bir belirleme nedeni olabilen bir yasanın genelliği altında ise, o eylem, ödevde uygundur. Ödevden dolayı bir eylem ahlaksal içeriğini onunla ulaşılabilecek amaçta değil onu eylemeye karar verdiren maksimde bulur (Cassirer, 1988: 165). Gerçekleştirmek istediğim eylemi, yarar ve çıkar ilişkisini göz önünde bulundurmadan sadece içimden gelen ödev bilinciyle eylemde bulunup ve bu eylemi, bütün insanlar için genel bir yasanın ilkesi olarak

görürsem; işte o zaman ulaşmak istediğim amaçta değil ona karar veren maxime göre eylemde bulunmuş olurum.

Hakiki iyilik birinin ödevini, sırf ödevin kendisini yerine getirirken ki maksimlerin kutsiyetidir. Bu saflığı maksim olarak benimseyen insan gerçekten de bu edimi sebebiyle henüz kutsal değildir. (Zira maksimle edim arasında bir boşluk vardır). Bununla beraber kutsiyete giden sonsuz gelişim yoluna girmiştir. Birinin ödevini yerine getirmeye dair kesin kararı alışıldık hale geldiğinde, buna yasaya uygunluğun erdemi denir (Kant, 2012: 64).

Açık bir şekilde ifade edecek olursak ödevi, yasaya saygıdan dolayı yaptığım eylemin zorunluluğu olarak ele aldığımızda eylemin kendisi; bir başka eğilimden dolayı değil, ödevin kendisinden gelir. Bir eylemi ödev olarak görmemiz için eylediğimiz eylemin bencil ve çıkarıcı bir davranıştan uzak olması gerekir. Çünkü bu şekilde eylemde bulunmadığımız zaman, eylemin ahlaksal değeri yok olur. Bu eylemi genel bir yasa haline getirdiğimiz zaman geçerli bir eylem olarak kalıyorsa ödevde uygun bir davranıştır. Çünkü bir eylemi yasa yapan şey; o eylemin; ödül, ceza ya da korkudan ve umuttan dolayı değil ödevden dolayı yapılmasıdır. Kant açısından bir eylemi gerçekleştirdiğim zaman ödevden dolayı davranmam, bu ödevi ahlaki yapan tek şeydir. Beni mutsuz kılacaksa da yine de eylemimi ödevden dolayı gerçekleştirmem gerekiyor. Çünkü ödev aklın sesi ve ödevde göre davranmam eylemimi ahlaki yapan tek unsurdur.

Buraya kadar ifade edilenler ödevin tanıtılması ve nasıl temellendirildiğini göstermekti. Şimdi Kant'ın ahlak yasası hakkındaki düşünceleri de ortaya konulduğunda ve saygı kavramı ile olan ilişkisi açıklandığında ahlak felsefesinin sınırları bütünüyle çizilmiş olacak.

1.3. Ahlak Yasası

Kant öncesi ahlak felsefesi, eylemlerin yarar ve mutluluk sağlayıp sağlamadığına göre değerlendirilirdi. Kant bu görüşe savaş açmıştı. Ona göre ahlak felsefesi böyle *eudaemonist*¹ ve *utilitarist*² olmamalıdır, çünkü o pratik akli bambaşka bir şey

---

¹ Antik Yunanda Sokrates'le başlayıp, sonrada Platon, Aristoteles, Stoacılar ve Epikürüsçular tarafından devam ettirilen ve ahlaki hayatın nihai amacını veya insanın için en yüksek iyinin eudamonia olduğunu söyleyen etik anlayış. Bu dönemde insan için en yüksek iyinin eudaimonia

olarak değerlendirir. Saf pratik akılda iradeyi yöneten eğilimler; istekler değil, aklın kendisidir. Kant'a göre akıl bu yönetmeyi *a priori*³ olan-geçerliliği genel ve zorunlu olan-yasalar, ilkelerle yapar (Heimsoeth, 2007: 117-118).

Kant'a göre pratik akıl deneyimsiz gelir. Bu pratik akıl, evrensel aynı zamanda zorunlu olarak herkeste bulunur. Bir insanın mutluluğa amaç olarak erişmesi, onun ahlaklı olduğunu göstermez. Ahlaklı olması için saf pratik aklın ilkeleriyle hareket etmelidir. Bu ilkelerde zorunlu ve evrenseldir.

Kant göre ahlak felsefesi, konuyla bağlantılı türlü değerler üzerinde temellendirilmiştir. Bunlardan en önemlisi, kendi kendini yöneten etkin akıl düşüncesi yani kendi kendisine yasa koyan akıl düşüncesidir. Bu düşünce kendi başına amaç olması bakımından bütün akıl sahibi insanların eşit onura sahip olması ve her davranışın saygı çerçevesinde görülmesiyle yakından ilişkilidir (Wood, 2009: 165). Bir eylemi gerçekleştirdiğim zaman bu eylemi, kendi akli irademle ortaya koyduğumun bilincinde olarak eylemimin kendi başına amaç olduğunu da görerek bütün akıl sahibi insanlar için de geçerli bir ilke olduğunun farkına varırım.

Kant, nasıl bilgi felsefesinde saf *a priori* var ise ahlak alanında bir *a priori* olduğunu dile getirir. Bilgi nasıl yalın duygusal algıdan çıkmıyorsa, ilksel kendiliğinden meydana geliyorsa ahlaksal *a priori* de, aynı şekilde her şeyden önce haz ve acı duygularından arınmış bir şekilde ortaya çıktığını ve tamamen serbest bir şekilde meydana geldiğini dile getirir. Böylece Kant'ın temellendirilmesi ile her türlü mutlulukçu temellendirme arasında keskin farklar oluşmaya başlar (Cassirer, 1988: 160). Kant ahlaksal yasanın, herhangi bir deneyimden değil zorunlu bir varsayım

---

olduğu konusunda tam bir anlaşma oluşmamıştır. Onu mutluluk olarak tanımlayanlar gibi, insanın kendisini gerçekleştirmesi veya kendi kendisiyle hoşnutluk içinde olması tanımlayanlar da olmuştur. Bkz. Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 167-168.

² 19. Yüzyılda Bentham ve John Stuart Mill tarafından geliştirilen ve eylemin doğruluğu veya yanlışının temin ettiği yararlar, ürettiği iyi ya da kötü sonuçlarla ölçülmesi gerektiğini bildiren etik anlayışı. Bkz. Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, Ankara, 2011, s. 455.

³ Latince deney tecrübesine dayanmayan doğuştan meydan gelen bir deyimdir. Özellikle Kant tarafından kullanılan bu kavram zaman, töz, nedensellik gibi deneyden türetilmeyen ama dünya ile ilgili düşüncelerde bir şekilde varsayılan bir kavrama karşılık gelir. Bkz. Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, Ankara, 2011, s. 38.

olarak doğuştan geldiğini belirtir. Çünkü ahlaksal buyruk, herkes için genel geçer ve zorunludur.

Kant'a göre "Herkes kendini mutlu kılmalı" gibi bir buyruk, çok mantıklı bir buyruk olamaz. Çünkü bir insanın kendiliğinden meydana gelen bir şeyi istemesi zaten ona buyrulmaz. Ona sadece tedbirler buyrulur. Ya da ona daha iyi olan şey sağlanılabilir. Çünkü bir insan istediği her şeyi yapamaz. Fakat ödev adı altında ahlakiliği buyurabilir ve bu şekilde eylemde bulunabilir (Kant, 2016: 43). Ona göre ahlak yasanın nesnel geçerliliği; hiçbir teorik, kurgusal ve deneysel yöntemlerle kanıtlanamaz. Ayrıca hiçbir deneysel yöntemle doğrulanamazlar. Bu şekilde deneyimsel olarak kanıtlanamasa da yine kendisinden hiçbir şey kaybetmez ve ayakta durur (Kant, 2016: 53).

Kant ahlak sorununu incelerken toplumla iç içe yaşamış ve toplumu çok detaylı bir şekilde incelemiştir. O, ahlak sorununu canlı bir gerçeklik olarak görür. Ona göre her insanda daha öncede belirttiğimiz gibi ahlaksal yükümlülük bilgisinin ve ödev duygusunun bulunduğu inanır. Ona göre ahlak yasasını, doğanın içinde veya dışında değil doğrudan doğruya saf akıldan çıkarabiliriz (Akarsu, 1999: 63-65). Ahlak yasası, zorunlu bir yasa olarak bütün insanlarda bulunur. Bu yasa kendini saf akılda gösterir; çünkü ahlak yasası *a priori* bir yasadır.

Kant ahlak kavramının yeri ve kaynağının deneyimsiz akılda *a priori* olarak bulunduğunu dile getirir. En yüksek derecede kurgusal olan akılda hatta en sıradan insan aklında bile bu kavramlar rastlantısal ve deneysel bilgilerden çıkarılmaz. Onlara deneysel bilgilerden ne kadar katarsak o kadar eksilttiğimizi de dile getirir. Bu ahlak kavramlarını saf pratik akıl yetisi bütünlüğünde belirlemek büyük önem arz etmektedir (Kant, 2013: 27-28).

Ne var ki genel, değişmez ve zorunlu sayılması gereken ilkeler deneyimden değil, saf akıldan türetilirler. Ahlaksal her yasa kesin bir zorunluluğu ifade eder. Yoksa deneyimden kazanılmış bir zorunluluğu değil. Tüm zorunlu kurallar apriori saptanmış olmalıdırlar, çünkü onlar ahlaksal ilkelerdir. Ahlaklılık hakkında hüküm vermek uyarıcı ve empirik ilkeler aracılığıyla gerçekleşmez. Çünkü ahlaklılık duyuların nesnesi değil, saf aklın nesnesidir (Kant, 2007: 24-25).

Buradan anlaşılıyor ki ahlak genel değişmez ilkelerden meydana gelir. Çünkü saf akıldan meydana gelir. Bütün ahlaksal yasalar, bir zorunluluğu ifade eder. Bu zorunluluk deneyimden bağımsızdır. Bir ahlaksal eylem hakkında görüş bildirmek, deneysel ilkeler aracılığıyla gerçekleşmez. Bu ahlak, duyuların nesnesi değil düşüncenin nesnesidir.

Kant göre ahlak, sürekli deneyimden bağımsız olanı arar. Yani diğer bir deyişle *a priori*yi arar. Bunu zorunlu görmesinin nedeni bilim niteliğinde bir ahlak elde etmenin tek yolunun bu olduğunu savunur. Ona göre bilgide *a priori* olmasaydı, doğadaki bütün olaylar ve tasarımlar rastgele meydana gelirdi. Aynı bunun gibi ahlak alanında da *a priori* olmasaydı istek ve eğilimler rastgele olurdu. Bu şekilde evrensel ahlak yasasından bahsetmek mümkün olamazdı. İnsanın *a priori* yönü içgüdü eğilim ve dürtülerden değil saf akıldan meydana gelir (Gökberk, 2016: 360). Bu yüzden ahlak yasasını, saf aklın bir nesnesi olarak görüp onun çıkarıcı istek ve eğilimlerden tamamen ayırmak gerekir. Bu şekilde ahlaksal eylemin doğuştan olduğunu ve herkes için mümkün zorunlulukta olduğunu ifade edebiliriz.

Kant'a göre ahlaklı eylemler de aklın ilkesi ve bir buyruk ile bir gerekliliği dile getirir. Bu akıl ilkeleri; insanın eylemlerini ve iradesini, var olan doğada nedensellik yasalarının doğa olaylarına etki ettiği biçimde yönetemezler. Kant'a göre bunlar sadece bir buyruk ve gereklilik ortaya çıkarır. Kant'ın bu buyruğuna değinmeden önce onun, iki farklı buyruk olarak nitelendirdiği; kategorik ve hipotetik buyruğunun farklılığını belirtmek zorundayız. Kant'a göre bu buyruklardan "hipotetik buyruk" olarak adlandırdığımız buyruk bir zorunluluk arz etmez. Çıkarla ilgilidir. "Tutumlu ol" buyruğu gibi bu buyrukta bir "Eğer" gizlidir. Bu buyruğu, eğer paranı iyi kullanırsan, yaşlandığında ve hastalandığında işine yarar. İşte bu örnekte "Eğer "bu buyruğun anlamında gizlidir. Kant'a göre buradaki akıl salt pratik akıl değil teknik pratik akıldır. Bu akıl yarar ve çıkarla ilişkilendirilir. Fakat "kategorik buyruklarda" durum daha farklıdır. Gizli bir "eğer" yoktur. Bu yüzden bu buyruk ahlak buyruğu olarak görülür. Çünkü yarar ve çıkarı gözetmez, sadece buyurur. Kant'a göre bu buyrukta durum ne olursa olsun bütün insanlardan buyrulmayı gerekli görür. "yapmalısın" bir gereklilik zorunluluk belirtir. Kant'a göre "Bu buyruklar insanda doğrudan doğruya ve genel bir geçerlilik ister bunlar salt

pratik aklın *sentetik apriori*⁴ yargılarıyla dile getirilen yasalardır” (Heimsoeth, 2007: 119-120).

Asıl ahlaklı olan buyruklar, kategorik buyruklardır. Çünkü kategorik buyruklar, *apriori* olarak ortaya çıkar. Kategorik buyruklar çıkar ve yararı gözetmez. Herkes için genel geçer ve aynı zamanda zorunludur.

Kant’a göre bütün buyruklar ya koşullu ya da zorunlu olarak buyurur. İlk buyruklar, insanın bulunduğu eylemde bir şeye araç olarak olanaklı bir eylemin zorunluluğu olarak nitelendirir. Bu buyruğu hipotetik buyruk olarak nitelendirmiştik. Kesin buyrukta ise eylem sadece kendisi için başka herhangi bir şeyi amaç edinmeden zorunlu evrensel olarak sunulan bir buyruktur. Bu da kategorik buyruktur (Kant, 2013: 30). Kategorik buyruklar, yararı ve çıkarı göz önünde bulundurmadığı için eylediğim eylemimi amaç olarak görürüm. Fakat hipotetik dediğimiz buyruk ise kendi içinde bir çıkarı gizler. Bu buyruğa göre eylemde bulunduğumuz zaman, eylemimi araç olarak kullandığım için bu eylemin herhangi bir ilkesel ahlaki geçerliliği yoktur.

Kant’ın değinmek istediği önemli bir noktayı da şöyle izah edebiliriz: “Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma.” Kant, bu sözü kişi kendine kesinlikle ilke yapmamalıdır, der. Çünkü ona göre böyle bir sözü, kendine ilke yapan bir suçlu kendini yargılayan kişiye de aynı sözü kanıt olarak gösterebilir. Ama bu sözün anlamı daha derin ve geniştir. Kant burada şunu dile getirmiyor bir şeyi kendine yapılmasını istemediğin için başkalarına da yapma gibi bir anlayış değildir. Çünkü Kant’a göre böyle bir anlayış bencil bir anlayış olur bunu da evrensel yasaya

---

⁴Kant’a göre *sentetik a priori* bilgiler metafizikle ilişkili bilgilerin bilimidir. Metafiziğin geleneksel konuları yani bilimlerin temelleri ile ilgili problemler ve ilgimizi çeken doğüstü diye ifade edilen sorunlar metafizikçilerin *sentetik a priori* bilgisine sahip olduklarını iddia ettikleri önermelerle bağlantılıdır. ‘Tanrı vardır’, ‘Ruh ölümsüzdür’, ‘İrade özgürdür’ önermelerden başka, (...) eğer böyle bir bilgi varsa, deneysel olamaz. Biz bu tür önermeleri sadece *sentetik a priori* bilgisine sahip olabiliriz. Bkz. Wood, Allen, Kant, Dost Kitapevi, Ankara, 2009, s. 50-51.

Metafiziğin asıl işi *sentetik a priori* önermelerdir. Yalnızca bu onun amacını oluşturur. Yani metafiziğin ilerlemesi ancak *sentetik a priori* yargıların olmasına bağlıdır. Bkz. Kant, Immanuel, Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena, Çev. İoanna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2000, s. 20.

uyguladığımızda bir çelişki yaratır. Kant insanlık idesine de saygı göstermemiz gerektiğini de bu şekilde vurgular (Akarsu, 1999: 110-111). Eylemini genel bir yasa olmasını isteyebileceğin şekilde eylemelisin ve bu eylemi, eylediğin zaman insanları bir araç değil bir amaç olarak görmelisin.

Ona göre ahlak yasası kutsal olarak görünebilir fakat insan kutsal değildir. Çünkü onun içinde insanlık idesini kutsal olarak görebiliriz. Bu dünyada insan istediği her şeyi araç olarak görüp kullanabilir. Sadece her akıl sahibi insan kendi olarak yani kendi başına bir amaçtır (Kant, 2016: 96). Kant amaç ve araç ilişkisi ile buyruklar arasındaki bağlantıyı *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi*'nde şöyle dile getirmiştir:

Bütün buyruklar herhangi bir şekilde iyi olan bir istemenin ilkesine göre zorunlu olan eylemi belirleme formülleridir. Şimdi, eğer eylem sırf başka bir şey için –araç olarak- iyi olacaksa, buyruk koşullu olur; kendi başına iyi, dolayısıyla kendiliğinden akla uygun olan bir istemenin ilkesi olarak zorunlu olduğu tasarımlanırsa, o zaman kesindir. Demek ki buyruk, benim aracılığım ile olanaklı hangi eylemin iyi olacağını söyler ve pratik kuralın, iyi olduğu için bir eylemi –ister özne o eylemin iyi olduğunu her zaman bilmediğinden, ister bilmesine rağmen bu öznenin maksimleri pratik bir aklın nesnel ilkelerine ters düşebildiğinden- hemen yapmayan bir istemeyle bağlantısını ortaya koyar. Böylece koşullu buyruk, yalnızca eylemin herhangi bir olanaklı ya da gerçek amaç için iyi olduğunu söyler. İlk durumda bu buyruk sorunlu, ikincisinde ise onaylayıcı- pratik bir ilkedir. Eylemi herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, yani başka herhangi bir amaç gütmeyen, kendisi için nesnel zorunlu olarak ilan eden kesin buyruk zorunluluklu pratik bir ilke olarak geçebilir (Kant, 2013: 31).

Bir buyruk, amacını gerçekleştirmek için herhangi bir araca ihtiyaç duyup bunu gerekli görüyorsa bu koşullu ya da diğer adıyla hipotetik buyruk adını alır. Fakat aksine bir buyruk başka bir amacı benimsemeyen, kendi geçerliliği kendi içinde değerli olarak görülen kendisiyle bilinip koşulsuz bir isteme ile meydana gelen buyruk da kategorik buyruktur. Bu koşulsuz buyruk özel bir isteme içeriğinde değil, kendi yasallığı içinde kendini tek koşulsuz buyruk olarak gösterir (Cassirer, 1988: 166).

Asıl olan kategorik buyruktur. Bu buyrukta gerçekleştireceğim isteme eyleminde bir şeyi araç olarak göremem, çünkü isteme eyleminin kendisi bir amaçtır. Kategorik buyrukta bir zorunluluk vardır. Gizli bir “eğer” yoktur. Diğer bir

ifadeyle yararı ve çıkarı göz önünde bulundurmaz. Bu yüzden asıl ahlaksal olan kategorik buyruktur. Daha önceki bölümde ödev üzerine ifade edilenleri de düşünecek olursak ödevin, kategorik buyrukla çok yakın bir anlam taşıdığı görülebilir.

Kant ödev, eylemlerimiz açısından anlamlı ve yasa koymayı destekleyen bir eylem ise bu ödev kategorik buyruklar ile dile getirilebilir. Hipotetik buyruklarda ise dile getirilemez. Eylemin pratik-koşulsuz zorunluluğu ödev olmalıdır. Bu her akılı olan varlık için geçerli bir yasa olmalıdır. Aksine insana özgü bazı özellikler işte duygulanım, düşkünlükler hatta insanın akıl yetisinin kendine ait ve her akıl sahibi insan için gerekli olmayan her ne ise bunlar kişi için bir maxim sağlayabilir, fakat bir yasa sağlayamaz (Kant, 2013: 42).

Kant'a göre ahlak yasası, kesinliği ifade eden bir buyruktur. Gerekçe olarak da bu yasanın koşulsuz olduğunu dile getirir. Bu ahlak yasası yükümlü ve bağımlıdır. Kant kesin buyruğu şu şekilde dile getirir: “Öyle eyle ki, her defasında senin istemenin maksimi, aynı zamanda genel bir yaşamının ilkesi olarak geçebilsin” (Kant, 2016: 35-37). Gerçekleştirmek istediğin eylem herkese örnek olmalı ve eylemin geçerliliği, evrensel olmalıdır. Böyle hareket edersen eylemin, genel bir doğa yasası haline gelir ve aynı zamanda herkes için geçerli bir yasa olur. Kant kesin buyruğu *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi*'nde şu şekilde dile getirir:

Öyleyse kesin buyruk tek bir tanedir, hem de şudur: ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun. Şimdi bütün ödev buyrukları, kendi ilkelerinden türetilircesine, bu tek buyruktan türetilirlerse; ödev denen şeyin büsbütün boş bir kavram olup olmadığını belirsiz bıraksak da, hiç olmazsa da bununla neyi düşündüğümüzü ve bu kavramın ne demek istediğini gösterebiliriz. Etkilerine ona göre çıktığı yasanın genelliği, en genel anlamda (biçim bakımından) asıl doğa denen şeyi yani genel yasalarca buyruğu şöyle dile getirilebilir: eylemin maksimi sanki senin isteminle bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun (Kant, 2013: 38).

Alıntıdan ifade edilenleri göz önünde bulundurduğumuzda eylemin maksimi yani ilkesi sürekli bir şekilde doğa yasası ile özdeş kılınmaya çalışılıyor. Kant'ın bu çabası, ahlak yasasını tıpkı doğa yasası gibi genel-geçer ve evrensel kılma çabası olarak değerlendirilebilir. Tabii ki doğa yasasının sahip olduğu bir zorunluluk olarak değil ahlak yasası, bir olması gereken olarak doğa yasasının, yani olanın

zorunluluğundan farklı bir zorunluluk taşır. Ahlak yasasının genel-geçer evrensel kılma çabasını açıkladıktan sonra Kant'ın maksim ile ilgili örneğine değinebiliriz:

Başka biri, borç para almak zorunda olduğunu görüyor. Bu borcu ödeyemeyeceğini iyi biliyor, ama belirli bir zaman sonra ödeyeceği konusunda sağlam görünen bir söz vermezse, ona beş para ödünç verilmeyeceğini de görüyor. Böyle bir sözü vermeyi arzu ediyor; ancak hala, kendine şunu soracak kadar vicdanı vardır: zor bir durumdan bu şekilde çıkmak yasak ve ödeve aykırı değil midir? Yine de buna karar verdiğini varsayarsak, eyleminin maksimi şöyle olur: paraya ihtiyacım olduğunu düşündüğüm zaman, borç alırım ve hiç ödeyemeyeceğimi bildiğim halde, onu ödeyeceğime söz veririm. Şimdi ben sevgisinin ya da kendi çıkarının bu ilkesi benim gelecekteki bütün esenliğimle belki bağdaşır, ancak şimdi soru şudur: Bu doğru mudur? Böylece ben sevgisinin küstahlığını genel bir yasaya dönüştürür ve soruyu şu biçime sokarım: maksimim genel bir yasa olsaydı, nasıl olurdu? Burada hemen görürüm ki, bu maksim hiçbir zaman genel bir yasa olarak geçerli olamaz ve kendi kendisiyle uyuşamaz, kendisiyle zorunlu çelişir. “Zor durumda olduğunu düşünen herkes, tutmama niyetiyle, kafasına eseni yapmağa söz verebilir” gibi bir yasanın genelliği, söz vermeyi ve bununla amaçlananı olanaksız bile kılardı; çünkü kimse kimsenin söz verdiğine inanmaz, boş laf saydığı bütün bu tür söylenenlere de gülerdi (Kant, 2013: 39).

Alıntıdan anlaşılacağı gibi kişi yaptığı eylemde yararını ve çıkarını düşünürse o eylemin ahlakiliği ve maksimliği zarar görür ve kişi kendi eylemiyle çelişmiş olur. Çünkü Kant'ın ahlak yasası, kesinliği ifade eder. Koşulsuz yani kategoriktir. Öyle bir eylemim olmalı ki bu eylemim, herkes için genel geçer olup kendisiyle çelişmemiş olsun. Ancak bu şekilde eylemim ahlaki olur.

Kant, ahlak alanında taklidin olmadığını dile getirir. Ayrıca ahlak alanında verdiğimiz örneklerin de sadece cesaretlendirme yaptığı görüşündedir. Bu şekilde davrandığımızda ise yasanın eylediği eylemin geçerliliğini, şüpheli olmaktan kurtarırız (Kant, 2013: 25). Ahlaksal tüm yargılarda şu düşünceler çok önemlidir: Tek başına eylemi ele aldığımızda kaynağı nedir? Amaçlanan eylemi, genel kural haline getirdiğimizde kendi içinde uyum sağlıyorsa o zaman bu eylem ahlaksal yönden de mümkündür. Fakat kendisiyle uyum sağlamıyorsa aksine ahlaksal yönden de mümkün olamaz. Örneğin büyük bir servet elde etmek için yalan söylemek, bu eylemi genel kural haline getirdiğimizde kendi kendisiyle çelişir ve kendini yok eder. Aynı zamanda ahlak dışı bir eylem olmuş olur. Çünkü amaç herkesçe bilindiği için böyle bir hedefe ulaşmak mümkün olamaz (Kant, 2007: 59). Bir ahlaksal eylemi,

maksim ilkesini uygulayarak genel bir yasanın yaşama biçimi haline getirdiğimiz zaman kendi içinde bir bütünlük ve uyum sağlıyorsa bu ahlaksal eylem herkes için genel bir ilke olmuş olur.

Sonuç olarak ahlak yasası kesinliği ifade eder. Çünkü bu yasa kategoriktir. Kategorik buyruklar yararı ve çıkarı gözetmezler. Herkes için genel geçer ve aynı zamanda zorunludur. Bir eylemi ele aldığımızda eylemi genel kural haline getirdiğimizde herkes için örnek teşkil ediyorsa o eylem ahlaki bir eylemdir. Bizi bu eyleme geçiren şeyin saygı duygusundan başka bir şey olmadığını, dile getirdiğimizden dolayı saygı kavramının açıklanması gerekmektedir.

1.4. Saygı

Kant'a göre bizi hareket eylemine geçiren ve ahlak yasasını evrensel yapıp içten harekete geçiren şey, kaçınılmaz saygı duygusudur. Saygı duygusu, farklı özel bir duygudur. Kant, saygı duygusunu yüksek bir duygu olarak görür ve *a priori* olarak var olduğunu ifade eder. Kaynağı insanın kendi aklındadır dışarıda değildir (Heimsoeth, 2007: 125-126). Kant'ın burada ifade etmek istediği şey; maxime göre hareket eden birey, başka bireylere saygı duymalı ve ötekini de kendinde bir amaç olarak görerek ahlak yasasına da saygı göstermelidir. Bu saygı duyma eylemi, doğuştan gelir ve herkes için genel geçerdir. Kant saygı duygusunu şu şekilde tanımlar:

Ahlaksal bir değer verilebilen şey, ne korku ne de eğilimdir; yalnızca yasaya saygı güdüsüdür. Kendi istemimizin kendi maksimleriyle olanaklı bir yasamanın koşuluyla eylemde bulunması ancak söz konusu olduğu ölçüde, idede bizim için olanaklı olan işte bu isteme, asıl saygı konusudur. Ve insanlığın değerliliği, -koyduğu yasaya aynı zamanda boyun eğmesi koşulu varsa da- genel yasa koyucu olma yeteneğinde bulunur (Kant, 2013: 58).

Alıntıdan da ifade edildiği gibi ahlaksal olarak nitelendirdiğimiz şey; korku ve eğilim değil, yasa karşısında saygı duygusudur. İsteme eylemini bizim için geçerli kılan tek şey saygı duygusudur. Bir insanın değerli olarak kendinde gördüğü tek şey, ortaya koyduğu yasa karşısında ona saygıdan dolayı boyun eğmesidir.

Kant saygı duygusunu eğilim, korku gibi duygulardan temel olarak ayırır. Bu duygular doğa ile ilgili yönümüze aittir ve onlar karşısında pasif bir davranış sergileriz. Fakat saygıya karşı aktif; yani etkin bir davranış sergileriz. Çünkü saygı, kendi başına etkin olan bir duygudur. Bu saygı duygusu, bizim düşünen yönümüzden ortaya çıkar. Akılla bağlantılı yasa karşısındaki saygı kavramı her eğilimin üstündedir (Akarsu, 1999: 89). Kant; saygı duygusunun, aktif etkilenebilen bir duygu olmadığını, akıl aracılığıyla kendi kendine meydana gelen bir duygu olduğunu belirtir. Bu yüzden bu duygu, eğilim ya da korkunun yarattığı duygulardan çok farklı bir duygudur ve ayrıca bunlardan biçimce de ayrılır (Kant, 2013: 16 dipnot).

Saygının nesnesi sadece yasadır. Bu yasa da tabii ki kendi kendine başka bir şeye bağlı olmayan ve zorunlu olan bir yasadır. Biz bu yasaya karşılıksız hiçbir sevgi beslemeden boyun eğeriz. Bu saygı duygusu her ne ise o, aynı zamanda istememizin sonucudur. Bir kişiye karşı duyulan saygımız aslında yasaya da olan saygımızdır. Ahlaksal olarak gördüğümüz her ilgi sadece yasaya saygıdır (Kant, 2013: 17 dipnot). Ahlak yasasına saygı duygusunun güdü olarak insanın duygusal kaynağını teşkil etmesinin temel nedeni akıl sahibi olan biz insanların sonlu birer varlık olmamızdan kaynaklanır. Gündü kavramının temelinde çıkar ilişkisi vardır. Bu yüzden bu kavram sadece akıl sahibi olan varlıklara yüklenebilir. Akıl sahibi varlık olarak insanın da iki çıkarı söz konusudur: eğilimlerini giderme manasına gelen çıkar ile düşünsel anlamda çıkar dediğimiz ahlaksal çıkar. Burada önemli olan ahlaksal çıkar dediğimiz duyulara bağlı olmayan çıkardır. Çünkü arzulama yetisinin bir nesnesi değildir (Ürek, 2007: 194). Saygı duygusu, çikarsız başka bir şeyle ilgili olmayan başka bir şeye arzu duymadan sadece ahlaksal yasaya boyun eğerek bütün insanları, kendinde bir amaç gören ve doğuştan var olan bir duygudur.

Kant, saygının sadece kişilere yönelik olduğunu belirtir. Başka şeylere yönelik olmadığını dile getirir. Bazı şeyler bizde ilgi uyandırıp eğilime neden olabilir. Hatta bunlar, sevgi bile bulundurabilir. Örneğin: bir deniz veya herhangi bir yanardağ ya da saldırgan bir hayvan; bunlar korku bile uyandırabilir. Ama hiçbir zaman saygı uyandırmazlar. Kant, bu durumu daha iyi açıklamak için *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde bir örneği dile getirir: "Soylu birinin önünde eğilirim ama ruhum eğilmez." Kant soylu olmayan sıradan bir insan karşısında ne kadar üstün olursam

olayım eğer bu soylu kişide bana ait olmayan bir karakter ve dürüstlük fark edersem bu insanın önünde istesem ve istemesem de başımı ne kadar dik tutarsam da ruhum her zaman onun önünde eğileceğini dile getirir. Saygıyı bir ödenek olarak gören Kant ondan kaçınmanın imkânsız olduğunu ve istesek bu saygıyı gizleyebileceğimiz ama onun, her zaman içimizde kaçınılmaz bir şekilde dile getireceğimizi de öne sürer (Kant, 2016: 84-85). Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse saygı kişiliğimizde bulunan ve doğuştan var olan duygudur. Bu duygu çok farklıdır sevgi, nefret ve eğilim gibi duygulardan bağımsızdır. Saygı duygusu aslında içimizde bizi harekete geçiren ve ne kadar inkâr etsek de her zaman varlığını sürekli bir şekilde bize hissettiren ve her zaman asilliğini koruyan her şeyden üstün gelen derin bir duygudur.

Kant bu saygı duygusunu, tutkusal bir duyguya benzetir. Bu saygı duygusunun temelinde bir haz duygusunun olmadığını belirtir. Eğer böyle olmasaydı bu saygının *a priori* herhangi bir ide ile ilgisi bulunmamış olacaktı ve bu saygı duygusu, sadece pratik akıl ile ilgili bir duygudur; ne haz ne de acı ile ilgili olan bir duygudur. Yalnız biçim bakımından bir yasanın tasarımına bağlı sadece ahlaksal bir çıkarı yaratan bir duygudur (Kant, 2016: 88). Saygı duygusu bir haz ilkesinin arzulama yetisinden çok farklıdır. Çünkü saygı duygusu ahlak yasasına karşı akıl aracılığıyla kendiliğinden meydana gelen bir duygudur. Bu yüzden saygı duygusu pratik yönümüzü teşkil ederek ahlaksal yasaya karşılıksız bir şekilde boyun eğmemiz gerekliliğini dile getiren duygudur.

Saygı duygusu kendinde hayranlık duyuran bir duygudur. Çünkü doğuştan var olan bir duygudur. Bu duygu bize haz veren diğer duygulardan çok farklıdır. Saygı duygusu ahlak yasasını evrensel yapan bizi içten içe harekete geçiren tek duygudur.

2. ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

2.1. Özgürlük Sorunu

Evrensel doğa yasası karşısında insanın özgür olup olmadığı sorununa yönelik üç yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. İlki determinizm olarak nitelendirdiğimiz insanın özgür olmadığını ve doğal evrensel nedenselliğin insanlar içinde geçerli olduğunu savunan düşüncedir. İkinci yaklaşım insanın özgür olabileceğini ve nedensel belirlenim ile özgürlüğün uyumu hakkında bilgi veren yaklaşımdır. Son yaklaşım ise indeterminizm olarak adlandırdığımız doğal nedensellikten kaynaklanan özgürlüğü kabul etmeyen insanın irade özgürlüğüne sahip olduğunu insanın karar ve eylemlerinden tamamen bağımsız olduğunu savunan yaklaşımdır (Coşkun, 2016: 140).

Özgürlük sorunu, diğer bir deyişle insanın doğuştan belirlenmiş olup olmadığı sorunu hem ahlak hem de etik ile doğrudan ilişkilidir. Antikçağ etiğinde özgürlük insan eylemlerin doğal bir nedeni olarak görülüyordu. Bu nedenle özgürlük Antikçağ etiğinde problem olarak görülmemiştir. Yeniçağ etiği de özgürlükle ilişkilidir. Kant ise özgürlük sorununu yaşadığı çağa ve görüşlere etki edecek şekilde ortaya koymuştur (Pieper, 2012: 133-134). Bu anlamda Kant için özgürlük sorunu oldukça önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Çünkü Kant açısından ahlak ile özgürlük arasında sıkı bir ilişki vardır.

Özgürlük sorunu, düşünce tarihinin en eski ve önemli bir problemidir. Düşünce tarihinde özgürlük sorunu ahlaki ve politik bir sorun olarak görülmüştür. Kant özgürlük problemini araştırma konusu haline getirerek özgürlük problemine etkili bir çözüm olanağı getirmiştir. Kant özgürlük problemini bir ahlak problemi olarak görür. (Mengüşoğlu, 2017: 204-205). Özgürlük sorununu, daha detaylı bir şekilde ifade etmeden önce Kant'ta nedensellik probleminin ele alınması; özgürlük sorununu daha iyi bir şekilde anlamamıza olanak sağlar.

Kant *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena* adlı eserinde Hume'un onu dogmatik uykusundan uyandırdığını dile getirir. Hume,

metafiziğin önemli bir kavramı olan “neden etki bağlantılığı” kavramından yola çıkarak akıl nasıl bir şeydir ki bir şeyi ortaya koyduğumuzda başka bir şeyi düşünelim sorusunu dile getirerek; neden dediğimiz şey aslında böyle bir şeyi temsil ediyor. Hume’a göre akıl tamamen kavramlardan hareket ederek böyle bir bağlantıyı *a priori* düşünmesinin olanaksız olduğunu dile getirir. Çünkü ona göre böyle bir bağlantılılık zorunlu bir şekilde meydana gelir. Hume bu zorunlu nedenin bir alışkanlık ve kavrayıştan başka bir şey olmadığını da belirtir (Kant, 2000: 5-6). Aslında Hume neden etki bağlantılığı kavramını ifade ederken nedensellik kavramının kendisini kast ediyor. Bu anlamda Kant, kendisini derin uykudan uyandıran Hume’un aslında sorunun tamamını değil, bir kısmını gördüğünü ifade eder. Bunu ‘*Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*’ adlı eserinde şöyle dile getirir:

İtiraf ederim ki, beni yıllar önce dogmatik uyuklamamdan ilk defa uyandıran ve araştırmalarımın kurgusal felsefe alanında bambaşka bir yön vermemi sağlayan, David Hume’un bu hatırlatması olmuştur. Onun çıkardığı sonuçlara kulak vermekten çok uzaktım; Hume nedensellik sorununun tümünü değil, bir parçasını gördüğü için, bu sonuçlar beni harekete geçirdi; çünkü bu parça, bütünü göz önünde bulundurmadan hiçbir bilgi veremez. Eğer insan başka birinin bize bıraktığı, bir temele oturtulmuş ama sonuna kadar geliştirilmemiş bir düşünceden işe başlar ve bu düşünce üzerine düşünmeye devam ederse, kendisine bu ışığın ilk kıvılcımını borçlu olduğu o keskin görüşlü adamın ulaştığı yerden daha ileriye gitmeyi umabilir (Kant, 2000: 8).

Kant, Hume’un nedensellik ile ilgili görüşünün saf deneysel bir görüş üzerinde temellendirmenin zorluğu hakkındaki düşüncesinden çok etkilenmiştir. Fakat Kant bu nedenselliğin saf bir alışkanlık ve psikolojik bir temel üzerinde temellendirmenin mümkün olmadığını dile getirir. Çünkü Kant’a göre her olayın bir nedeni olduğunu dile getirdiğimde bu ifadem bir *a priori* bilgi içerir. Bu yargı idesel bir çağrışım ya da deneyimlerin yarattığı beklenti ve alışkanlık değildir. Hume’un zorunluluğun öznel bir şey olmadığı görüşüne katılan Kant bir olay veya değişimin bir nedene bağlı olmasının *a priori* olduğunu savunur (Cevizci, 2009: 712). Hume bir deneyci olduğu için dış dünyaya ilişkin yargılarımızda sadece izlenimleri bildiğimizi ve bu anlamda zihnimizde neden sonuç ilişkisi yoktur, sadece bir bağıntı olduğunu ifade eder. Bu bağıntı diye nitelendirdiğimiz nedensellik, bir alışkanlıktan başka bir şey olmadığını ifade ederken aslında Kant için çok önemli bir noktayı açmıştır;

çünkü Kant, aslında ben bir nedeni açıkladığım zaman bu nedenin başka bir olayı da değiştirdiğinin de bilincinde oluyorum. Bu anlamda bu nedenselliğin kendisini deneyim ile ifade ederek yaptığım şey nedenselliğin ihtimaller çerçevesinde doğru olduğu görüşüne varmamdır. Ama nedensellik böyle bir şey değildir. Nedenselliğin kendisi deneyden türemiyor. Çünkü o bir bilgidir ve sadece *apriori* bir bilgidir.

Hume, insanların herhangi bir olay içindeki nedensel bağlantıları bilebileceğini reddeder. İki olay düşünelim bunlar birbirine etki eden iki fenomen olsun bunlar arasında nedensel bir bağıntı olduğunu iddia ettiğimde, bu iki fenomeni ne kadar çok parçaya bölersem her defasında farklı fenomenler olarak karşımıza çıkar. Örneğin: Duran B topuna çarpan A topunun hareketi başka bir fenomen, B topunun hareketi de başka bir fenomen bu iki topun birbirine neden olduğunu iddia etsek de, bunun nasıl başka türlü olmadığını ilk olaydan ikincisini nasıl çıktığını asla göremeyiz (Reyhani, 2005: 99).

Kant'a göre doğadaki nedensellik bağıntısını tek nedensellik olarak göremeyiz. Biz doğadaki nedenselliği tek nedensellik olarak görürsek ve bu şekilde davranırsak özgürlük ortadan kalkar. Kant özgürlüğü saf aklın sınırları içerisine dâhil etmez. Özgürlükten gelen nedenselliğin aklın bir idesi olarak pratik akılda bulunduğunu dile getirir (Keha, 2013: 74). Buradaki özgürlük sorununun çözümü, ilerde bize farklı bir noktayı açacaktır. Özellikle antinomi olarak özgürlük sorununun çözümü bölümünde bu antinominin pratik alanda bize nasıl yol açtığını daha açık bir şekilde görme fırsatı sunacaktır.

Kant'a göre özgürlük kavramı pratik aklın zorunlu bir yasası olduğu kadar aynı zamanda teorik aklın da temel yapı taşı meydana getirir. Teorik akılda üç tür ideden bahseder ve bunlar: tanrı, ruhun ölümsüzlüğü ve özgürlüktür. Bunlardan tanrı ve ruhun ölümsüzlüğü kavramlarını özgürlük kavramına bağlar ve bu iki ide özgürlük idesiyle anlam bulup ve nesnel gerçeklik kazanır. Yani bunların olanaklılığını özgürlüğün gerçekleşmesiyle ortaya koyar (Kant,2016: 3-4). Teorik olarak gördüğümüz ideler Tanrı, özgürlük ve ruhun ölümsüzlüğü aklın pratik kullanımında ahlaki eylemin imkânı olarak görüldüğü zaman nesnel bir gerçekliğe sahip olurlar. Kant bu şekilde davranarak özgür ahlaki eylemi, garanti altına almayı hedefler (Çilingir, 2000: 74). Aslında bu üç ideyi birbiriyle bağlantılı üç çark olarak

düşünebiliriz. Eğer özgürlük idesi olanaklı olduğunda tanrı ve ruhun ölümsüzlüğü olan iki ide de olanaklı oluyorsa bu durumda özgürlük idesi ortada ve diğer iki ide de bu çarkın kenarlarında düşünülebilir. Bu durumda ortadaki çark hareket ettiğinde diğer çarklarda hareket edecektir; yani diğer iki ide de olanaklı olacaktır.

Varoluşu zamanda belirlenmiş bir varlığa özgürlük yüklenmek istenirse, bu varlık, varoluşundaki bütün olayların, dolayısıyla eylemlerinin en azından doğal zorunluluğu yasaının dışına çıkarılamaz; çünkü bunu yapmak, o varlığı kör belirsizliğin eline bırakmak olur. Ama bu yasa –varoluşları zaman içinde belirlenebilir olduğundan- şeylerin her türlü nedenselliğiyle kaçınılmazcasına ilgilidir; bundan dolayı, şeylerin kendi başlarına varoluşlarını tasarılama biçimi de böyle olsaydı, özgürlüğün, bir hiç ve olanaksız bir kavram olarak bir kenara atılması gerekirdi. Dolayısıyla özgürlüğü hala kurtarmak istiyorsa, kişi için kalan tek yol, bir şeyin, zaman içinde belirlenebilir. Varoluşunu dolayısıyla doğal zorunluluğun yasına göre işleyen nedenselliği yalnızca görünüşüne, özgürlüğü ise aynı varlığın kendi başına şey oluşuna bağlamaktır (Kant,2016: 104).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi bir varlığa özgürlük yüklemek demek, bu varlığın eylemlerinin doğal zorunluluk yasasından tamamen bağımsız olduğu anlamına gelmiyor. Özgürlüğün zaman içinde kendi başına belirlenebilir oluşu nedenselliğinde görünüşe göre anlam bulması demektir.

Buraya kadar söylenenler bir sorun olarak özgürlük kavramının tanıtılması ve Kant açısından özgürlük probleminin nedensellik ile olan ilişkisine değinilmiştir. Şimdi de bir antinomi olarak özgürlük kavramı hakkındaki düşünceler ortaya koyarak ahlak ve özgürlük arasındaki ilişkiyi daha açık bir şekilde ifade etmiş olacağız.

2.2. Bir Antinomi Olarak Özgürlük

Kant saf aklın dört antinomisi olduğunu dile getirir. Bunlar diyalektik oldukları kadar her birinin bir çelişğinin de mevcut olduğunu ifade eder. Bu çelişkiler saf aklın ilk kaynaklarına götürdüğü için metafiziğın hiçbir eylemi ve sanatı bunları önleyemez. Bu antinomiler aynı zamanda hiç son bulmaz ve temelini insanın aklında bulur (Kant, 2000: 92). Her antinomi, tez ve antitezini barındırır. Bunlar içinde bizim

için önemli olan antinomi, nedensellik antinomisi diye nitelendirdiğimiz özgürlük antinomisidir.

Kant nedensellik antinomisinde özgürlük meselesine yer vererek bir çözüm yolu sunmakta ve bu çözümlerden meydana gelen çıktılar ile pratik alanda bize yeni bir yol açmaktadır. Teorik alanda iki ayrı tez ve antitezi transendental idealizm çerçevesinden çözmek sadece metafiziğe bir set çekme olmadığı gibi Kant'ın ahlak anlayışındaki tartışmalarında merkezi konumu noktasında olacaktır (Allison, 1990: 11'den akt, Öztürk, 2018: 72). Bu anlamda ileride ahlak ve özgürlük ilişkisinin daha iyi irdelenmesi için bu antinominin çözümü çok önemli bir noktayı teşkil edecektir. Çünkü teorik alanda görülen bir sorunun çözüm olanağını pratik alanda çözmek, ahlak açısından da çok önemli bir noktayı açtığının düşüncesindeyim.

Bu antinomilerden üçüncüsü olarak nitelendirdiği özgürlük antinomisinin önermesinin tezini şu şekilde dile getirir. “Doğa yasalarına göre nedensellik kendisinden evrenin görüngülerinin tümünün türetilebileceği biricik nedensellik değildir. Bu görüngüleri açıklamak için bir de özgürlük yoluyla nedenselliği var saymak zorundadır.” Bu savı daha detaylı olarak açmaya çalışır. Doğa içinde olan nedensellikten başka bir nedensellik olmadığını varsayarsak o zaman olan her şeyi bir önceki nedene bağlarız. Eğer her şey doğa yasalarına göre beliriorsa her zaman bir alt güdümlü bir başlangıç vardır. Fakat hiçbir zaman bir başlangıcı yoktur. Yani bu kendilerini türeten nedenler arasında bir tamamlanmışlıktan bahsedemeyiz Fakat doğa yasası olarak a priori belirlenmiş bir neden olmaksızın hiçbir şey olamayacağını bu nedenle bütün nedensellik yalnızca doğa yasalarına göre olanaklıdır önermesi bu evrensellik içinde ele alındığında kendisiyle çelişkiye düşer. Bunun için öyle bir nedensellik öne sürmeliyiz ki onun aracılığıyla bir şey olmakta ama nedeni önceki bir başka neden yoluyla olmaksızın kendiliğinden meydana gelmelidir. Bu nedenle aşkınsal bir özgürlük varsayılmalıdır (Kant, 2015: 303). Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse doğadaki nedenselliği, evrendeki bütün olayların nedeni olarak açıklarsak bu anlamda her şeyi bir önceki olayın nedenine bağlamış oluruz. Bu şekilde nedenin nedeni sürekli başka bir nedene bağlanmış olur. Böylece başlangıçtan söz edemeyiz. Bu da bir eksikliği barındırır. Bu eksikliği kapatmanın tek yolu başka bir nedensellikten

bahsetmek ve onun aracılığıyla bir neden önceki nedeni olmadan da var olabilecek bir neden, bu anlamda aşkınsal özgürlüğün varlığından da söz edilmelidir.

Antinominin antitezini de şu şekilde dile getirir: “Hiçbir özgürlük yoktur, tersine evrendeki her şey yalnızca doğa yasalarına göre olur.” Bu antitezi de daha detaylı olarak irdelersek aşkınsal anlamda bir özgürlük idesini varsayarsak, bu şekilde her eylemin başlangıcı henüz eyleme geçmeyen bir nedeni öngerektirir. Böylece eylemin bir ilk başlangıcı aynı nedenin bir önceki durumuyla hiçbir bağlantısı olmaz ve hiçbir şekilde ondan doğmayan bir durumu meydana getirir. Böylece aşkınsal özgürlük nedensellik yasasına terstir ve bu nedenler, deneyime olanak sağlamaz. Böylece evrenin içindeki bağlantı düzenlerini araştırmamız gereken yer doğanın kendisidir ve Kant “doğa yasalarında özgürlük hiç kuşkusuz zorlamadan bir kurtuluştur” der. Yani özgürlük yasalara göre belirli olsaydı, bu özgürlük değil yine yasanın kendisi olurdu. Bu nedenle yasa ve yasasızlık gibi doğa ve özgürlükte birbirinden ayrıdır (Kant, 2015: 303). Buradaki antitezi şu şekilde algılayarsak eğer evrende sadece aşkınsal özgürlük olduğunu ifade edersek bu şekilde bir eylemin başlatıcısı o eylemi harekete geçirmeyen başka bir eylemin başlatıcısı olarak görülür. Bu şekilde buradaki eylemlerin nedeni deneyime olanak sağlamadığından sadece aşkınsal özgürlükten bahsetmek de saçma olur.

Antinomileri bağlı buldukları şarta göre iki gruba ayırır. İlk ikisine matematiksel antinomi adını verir. Bunun böyle adlandırılmasında bu iki antinominin uzayda ve zamanda verili olmaları parça ve bütün bağlantıların uzaysal ve zamansal bağlantıları içermesidir. Üçüncü ve dördüncü antinomileri de Kant şeyler ve olaylar arasındaki nedensel ilişkilerden dolayı dinamik antinomiler olarak adlandırır. Tabii bizim için önemli olan bu dinamik antinomilerden biri olan “nedensellik antinomisinin” çözümüne ilişkin yolu belirtmek. Kant’ın çözümü, dinamik antinomilerin bir belirme olarak şeyler, bir de kendiliklerinden ortaya çıkma olarak düşünölmeleri bakımından iki ayrıma dayanır. Ama Kant her iki ayrımının da yanlış olduğu sonucuna ulaşmaz. Hem tezin hem de antitezin doğru olduğu (veya olabileceği) sonucuna ulaşır (Wood, 2009: 125).

Kant özgürlüğün var olup olmadığı ile ilgili üçüncü antinomiye doğa yasalarının nedenselliğini fenomen dünyasına ait olduğunu belirten tez ile etkileri olmayan

etkilere imkan tanımayan nedenselliği de kendinde şeyler yani numenal dünyaya ait olan antitezle bağdaşabilir olduğunu göstererek çözer (Cevizci, 2009: 728). Kant özgürlüğün nedenselliğini numen alanda, doğa yasalarının dayandığı nedenselliği ise fenomen alanda görür. Bu demek iki etkileşimin birbirinden tamamen ayrı iki alanda olması demek değildir. Çünkü doğa zaman-mekân içinde anlaşılır dünyasının görünüşünden başka bir şey değildir. Görünüş alanında meydana gelen bir neden zaman bakımından kendinden önce gelen bir olayın sonucu olması gibi aynı zamanda numenal alanında görünüş alanına çıkmasıdır (Heimsoeth, 2007: 107).

Buradaki numen ve fenomen ayrımı, özgürlük ve ahlak ilişkisinin nasıl olması gerektiği hakkında çok önemli bir yol açacaktır. Kant'ın öne sürdüğü bu tez ve antitezinin ikisinin olanaklı olduğunu gösterirken aslında numenal alanda özgürlük için ahlaki bir yol açar. Bu yüzden özgürlük ve nedensellik yasasının birlikte düşünülmesi, numen ve fenomen kavramının da daha anlamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu iki kavramın doğa nedenselliği ve özgürlüğün nedenselliği arasındaki ilişkinin birleşme olanağını göstermesi açısından da çok önemli bir ayrımdır. Kant bunu *Saf Akılın Eleştirisi* 'nde şu şekilde dile getirmiştir:

Özgür eylemlerin nedensellikleri açısından yargılanmalarında yalnızca anlaşılır nedene dek gidebiliriz, ama onun ötesine değil; onun özgür olduğunu, duyusallıktan bağımsız olarak belirlendiğini ve bu yolda görüngülerin duyusal olarak koşulsuz koşulları olabileceğini bilebiliriz. Ama anlaşılır karakterin niçin verili durum altında tam olarak bu görüngüleri ve bu görgül karakteri verdiği sorusuna yanıt vermek usumuzun tüm yetilerini, giderek tüm sorgulama gücünü aşar, tıpkı dış duyusal sezgimizin aşkınsal nesnesinin niçin başka herhangi birini değil ama tam olarak yalnızca uzaydaki sezgiyi verdiği sorulduğunda olacağı gibi ama çözmemiz gereken soru bizi böyle sorulara bağlamaz, çünkü sorunumuz yalnızca şuydu: Özgürlük ve doğa zorunluluğu bir ve aynı eylemde çatışırlar mı? Ve bunu yeterli olarak yanıtlamış ve göstermiştik ki, özgürlük durumunda zorunluluk durumunda olduğundan bütünüyle başka türde koşullar ile bağımlı olanaklı olduğu için, ikincinin yasası birinciyi etkilemez ve buna göre ikisi de birbirinden bağımsız olarak ve birbirinden rahatsız olmaksızın yer alabilir (Kant, 2015: 354).

Duyusal dünyadaki şeyleri kendi başına olarak görürsek doğa yasalarını da kendi başına var olan şeylerin yasaları olarak görürsek bu şekilde antinomide tez ve antitez kendisiyle çelişmiş olur. Fakat bu tez ve antitezi, Kant'ın numen ve fenomen ayrımı bakımından ele alarak doğa zorunluluğunu görünüş dünyasına ve özgürlüğü de

kendi başına şeyler dünyasında görürsek bu antinomi birbiriyle çelişmez. Bu anlamda Kant, doğa zorunluluğundan pek bir şey bekleyemeyeceğimizi dile getirir. Çünkü doğa yasasının kendisi hakkında pek bir şey bilmiyoruz. Çünkü duyu dünyası doğa yasalarına göre oluşurlar. Akıl onları etkilemez. Yani akıllı duyusallık etkisi tarafından belirleyemeyiz bu şekilde o da özgürdür. Bu anlamda doğa yasası belirleyici nedenler olarak kendi başına bağlı olan aklın pratik özgürlüğüne zarar vermez. Özgürlük de doğa yasasını engellemez. Bu şekilde pratik olarak özgürlük yani akıl tarafından belirlenen özgürlük kurulmuş olur (Kant, 2000: 97-100). Doğa yasası, pratik özgürlüğün alanını işgal etmediği için özgürlük de doğa yasasına müdahale etmez. Bu anlamda pratik olarak özgürlüğün kuruluşu bize ahlak yasasının geçerlilik olanağını açmış olur.

Eğer insanı parçalandığı bir yanıyla doğaya mal edersek Kant'ın antinomisi çözülmez. Fakat insanı bütün parçalanmaz somut bir şekilde ele alırsak bu antinomi çözülmüş olur. Diğer bir deyişle özgürlük somut yaşamın parçalanmayan varlık bütünüdür. Bundan dolayı özgürlüğü yok sayamaz aynı zamanda inkâr edemeyiz özgürlüğün aranan fenomeni de budur (Mengüşoğlu, 2017: 212). Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, nedensellik yasasını görüngüler dünyasında; özgürlük yasası ise düşünülür dünyada birbirleriyle çatışmadan varlığını sürdürerek antinomi çözüme kavuşur. İnsan bir yanıyla duyulur dünyasında öbür yanıyla ise düşünülür dünyası dediğimiz numen dünyada zamansal olarak önceden başka bir etki tarafından belirlenmeden yeni bir seri başlatarak özgür olduğunu dile getirerek özgürlük düşüncesi üzerinde kendi ahlak sistemini kurar. Bu şekilde Düşünce tarihinde çok zengin akıl yürütmeler içeren bu antinominin çözümü ahlaki kurabilmeyi meşru hale getirecek olan isteme özgürlüğü içinde büyük önem arz etmektedir (Özdoyran, 2006: 90-93).

Evrenbilimsel anlamda özgürlük ile bir durumu kendiliğinden başlatma yetisini anlıyorum ki bunun nedenselliği öyleyse doğa yasasına göre yine onu zamana göre belirleyen bir başka nedenin altında durmaz. Özgürlük bu anlamda bir arı aşkınsal ideadır ki ilkin deneyimden ödünç alınmış hiçbir şey kapsamazken, ikinci olarak nesnesi hiçbir deneyimde belirli olarak verilemez, çünkü olan her şeyin bir nedeninin olması evrensel bir yasa daha doğrusu tüm deneyimin olanağı olduğu için nedenin kendisi olmuş ya da ortaya çıkmış olması gerekene nedenselliğinde yine bir nedeni olmalıdır ve böylece bütün bir deneyim alanı, ne denli genişlerse genişlesin, salt doğa olanın bir toplamına dönüşür. Ama böyle bir yolda nedensel

ilişkideki koşuların hiçbir koşula bağlı olmayan bütünlüğü elde edilemeyeceği için, akıl kendi için bir kendiliğindenlik ideası oluşturur ki, kendiliğinden davranmaya başlayabilir ve bunu, onu önceden yine nedensel bağıntı yasasına göre eyleme belirleyecek bir başka neden gerekmeksizin yapabilir (Kant, 2015: 343).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi özgürlük öyle bir şeydir ki bunun nedenselliği, doğa yasasına göre başka bir nedene bağlanamaz. Bu özgürlük, aşkınsal bir idedir ki bu aynı zamanda deneyimle de tecrübe edilemez. Bu doğa yasasına göre başka bir nedene bağlı olmadan akıl, bir kendiliğindenlik oluşturarak kendisi eylemde bulunarak başka bir nedene ihtiyaç duymaz.

Kant Dinamik antinomiler olarak gördüğü özgürlük antinomisinin çözümünü numen ve fenomen ayırımına dayandırarak tez ve antitezi ileri sürerek ikisinin de doğru olduğunu ifade ederek pratik alanda çok önemli bir olanağı açma fırsatı sunmuştur.

Kant göre bilgi için nasıl nedensellik yasası zorunluysa, aynı şekilde özgürlük için de ahlak yasası zorunludur. Bu yüzden eğer sadece nedensellik yasasına bağlı olsaydık eylemlerimizin sorumluluğundan bahsetmek anlamsız olurdu. Bu şekilde ahlaksal bir eylemin varlığından da söz edemez olurduk (Özdoyran, 2006: 86). Bu anlamda antinominin çözümü için sadece tez ya da antitezden birini doğru kabul ettiğimizde aslında bütün olarak görülen sistemin anlamsız olduğunun da farkına varmış oluruz. Çünkü sadece nedensellik yasasının zorunlu olarak var olduğunu dile getirseydik bu anlamda kendi aklımızı kullanarak ahlaki bir eylemin özgür fiili bir hareket ile gerçekleştirdiğimizi söylemek saçma olurdu. Bu antinominin çözümü özgürlük ile ahlak yasası arasındaki ilişkiyi kurgulayarak teorik alandan pratik alana geçiş için nasıl bir yol açtığı, özgürlük ve ahlak ilişkisi bölümünde daha iyi bir şekilde irdelenecektir.

Şimdi bu antinominin pratik alanda bize nasıl bir yol açtığını görmek için ahlak ile özgürlük ilişkisini tüm hatlarıyla ortaya koyup bu ilişkinin nasıl meydana geldiğinin de açıklanması gerekmektedir.

2.3. Ahlak ve Özgürlük İlişkisi

Kant'a göre özgürlük ve ahlaksal bir buyruk olan koşulsuz buyruk karşılıklı olarak birbirini etkiler. Bunlar birbirinden farklı mıdır, yoksa koşulsuz buyruk saf aklın özbilinci mi, ya da pratik akıl özgürlükle aynı mıdır? Sorularını sormamıza gerek olmadığını belirtir. Asıl sormamız gereken soru: Koşulsuz buyrukla ilgili bilginin kaynağı pratik yasadan mı yoksa özgürlükten mi gelir? Ona göre bu bilgi özgürlükten başlamaz. Çünkü özgürlük kavramını deneyden türetemeyiz. Deney bize sadece görünüşler dünyasını gösterir. Kendimiz için isteme eylemini gerçekleştirdiğimiz zaman kendisini doğrudan bilincine vardırın ahlak yasasıdır. Ahlak yasası da bu şekilde bizi doğrudan doğruya özgürlük yasasına götürür. Bu ahlak yasasının bilincine de önümüze çıkan tüm deneysel koşulları ayıklamak ile ulaşabiliriz (Kant, 2016: 33-34). Özgürlük kavramının kendisini deneyime tabi tutmadığından dolayı koşulsuz olanla ilgili bilgi, pratik yasadan gelir. Çünkü deney sadece bana görünüş dünyasındaki olguları verir. Benim için önemli olan bu görünüş dünyasında daha farklı olan düşünce dünyasının bilincine varmak. Bu yüzden düşünce dünyası diye nitelendirdiğimiz numen alana yönelik bilinç, bize ahlak ve özgürlük arasındaki olanağı açar.

Kant'a göre ahlak bütün akıllı varlıklar için yasa görevini görür. Bu şekilde ahlak yasasını sadece özgürlüğün özelliğinden türeterek akıl sahibi varlıkların isteme eylemlerinden ahlakı kanıtlayabiliriz. Bu eylemde bulunan kişi özgürlük idesi altında eylemde bulunduğu zaman pratik açıdan özgürdür. Kant böyle bir yolu seçerek özgürlüğü teorik açıdan kanıtlamak zorunda kalmayacağımızı özgürlüğü akıl sahibi varlıkların eylemlerinde bir ide olarak kabul etmek gerektiğini dile getirir (Kant, 2013: 66). Kişi eylemde bulunduğu zaman ve bu eylemini özgürlük idesi altında düşündüğü zaman tam olarak özgür bir şekilde ahlaksal eylemini gerçekleştirmiş olur.

Pratik olarak özgürlüğe sahip olduğumuz an ahlaksal yasa da geçerli olmuş olur. Burada pratik özgürlük olarak kastedilen şey kendi aklımızı kullanarak eylemde bulunabilme ve akıllı varlıklar olarak doğal ihtiyaçlardan dolayı meydana gelen arzulara direnebilme gücüdür. Kant özgür olmadığını dile getirdiğimizde ve bunun

hakkında hüküm verdiğimiz zaman bile özgür olduğumuzun düşünebilme gerekliliğini ortaya çıkarttığını belirtir (Wood, 2009: 128). Kant ahlak ile ilgili derslerinde bir seçim ve eylem özgürlüğünü iki taraflı olarak görür. Bir yandan özgürlük, bir kişinin eylemlerini bağımsız olarak belirleme yeteneğinden oluşur. Diğer bir deyişle kendi eğilimleri ve arzuları tarafından hâkimiyetidir, öte yandan diğer kişiler tarafından egemenlikten bağımsız olarak bir kişinin kendi eylemlerini seçme ve takip etme yeteneğinden oluşur (Guyer, 2005: 117).

Bizi özgürlük yasasına götüren şey pratik aklın kendisidir. Eğer ahlak yasası bize özgür olduğumuzu belirtmemiş olsaydı özgürlük idesi sorunsal ve sınırlı olurdu. Çünkü özgürlük yasası kurgusal olarak ahlak yasasının bir idesi olarak bulunmaz. Sadece ahlak yasasıyla biz özgür olduğumuzu biliriz. Bu şekilde özgürlük kavramı nesnel bir gerçeklik kazanır. Sadece özgür varlıklar pratik olarak ahlak yasasına boyun eğer. Bu şekilde pratik akıl, özgür varlıklar üzerinde bir yasa koyar (Deleuze, 2011: 39-40). Bu anlamda özgürlük için ahlak yasası zorunludur. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi eğer sadece nedensellik yasalarına bağlı olsaydık eylemlerimizin sorumluluğunu üstlenmemiz saçma olurdu. Bu anlamda biz ahlak yasasıyla özgür olduğumuzun bilincine varıyoruz.

Özgürlük ve ahlak yasası birbiriyle ilişkilidir. Ben özgürlük kavramını deneyimlemediğimden dolayı koşulsuz bilgi aracılığıyla bilginin kaynağı özgürlükten gelmez. Ben özgürlük idesi altında eylemde bulunursam ve bu eylemin geçerliliğini düşünerek kendi aklımı kullandığım zaman özgür bir şekilde ahlaksal bir eylemde bulunmuş olurum.

Kant'a göre özgürlüğü teorik olarak anlayamasak ta bütün ideler içinde doğuştan olarak bildiğimiz tek idedir. Çünkü özgürlüğü ahlak yasasının koşulu olarak görmekteyiz. Yani özgürlüğün bilincine varmanın koşullu ahlaklılıktır. Onun deyimiyle: "Özgürlük ahlak yasasının *ratio essendi*'sidir⁵. Ama ahlak yasası da özgürlüğün *ratio cognoscendi*'sidir"⁶ (Kant, 2016: 4). Ahlak yasasını düşündüğümüz zaman özgürlük gibi bir şeyi de düşünmek zorundayız. Aynı şekilde özgürlük olmasaydı içimizde bir ahlak yasasının varlığından bahsedemezdik.

---

⁵ Varlık nedeni/düzeni.

⁶ Bilgi nedeni/düzeni

Kant, akıllı varlık olarak insanların eylemlerini yerine getirmesi bakımından özgür olduğunu dile getirir. Fakat bu ahlaksal eylemin sonucunda doğacak sonuçların sorumluluğu ona aittir. Ama bu sonuçlar ahlaksal eylemlerin yerine getirilmemesinden kaynaklanan sonuçlar ise kimse sorumlu tutulamaz. Örneğin borç para vermediğim bir kişinin başına gelen olaylardan dolayı sorumlu tutulmam. Yerine getirmekle yükümlü olduğum bir eylemi yerine getirmemekle o eylemin sonuçlarından sorumlu tutulabilirim. Birine karşı borçlu olduğum zaman bu borçtan kaçırırsam bu bir eylem olduğu için sorumluluğu bana aittir (Kant, 2007: 77-78).

Ben bir eylemi yerine getirmek bakımından özgürüm ancak yükümlü olduğum bu eylemin sonuçlarından ortaya çıkan durumlardan sorumlu değilim. Ekonomik nedenlerden dolayı zor durumda olan biri, benden borç para istediği zaman benimde ekonomik durumumun iyi olmadığı gerekçesini dile getirdikten sonra kişi intihar ederse bu durumdan ben sorumlu tutulmam. Kant bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

Ahlaklılık ilkesi *intellectuale internum*'dur, onu katıksız, saf akıl vasıtasıyla eylemin kendisinden aramak gerekir. Ahlaklılık, genel geçer özgür irade yasasıyla eylemlerin uyumudur. Ahlaklılık eylemlerin genel kurallarla ilişkisidir. Eylemlerimizdeki ahlaksal dediğimiz şeylerin tümü belli kuralları izler. Eylemlerimizin genel kurallara ilişkin motiflerden dolayı gerçekleşmesi, ahlaklılığın önemli bir parçasıdır. Her zaman ve herkes için geçerli genel kurallarla eylemlerimin uyum sağlama zorunda oluşunu temel alırsam, o zaman eylemlerim ahlak ilkesinden kaynaklanmış olur (Kant, 1994: 59).

Kant kategorik buyruğun, insanların hem kendilerine hem de birbirlerine karşı saygı dolu bir duygu ile bağlanıp ve birbirleriyle hareket etme duygusunu buyurmak ile onlar arasında birlik ve beraberlik oluşturur. Kant bu birlik ve beraberliği içine alan bir ülke olduğunu belirtir. Bu ülkede ortak bir akıl vardır. Bu akıl yasası, karşılıklı birliktelik ve bağlılık ilkelerini de esas alarak herkesi birbirine bağlar. Kant bu ülkeyi ahlak ülkesi olarak nitelendirir. Bu anlamda ahlak ülkesi olarak nitelendirilen özerklik ve amaçlar âleminin açıklanması gerekmektedir.

2.3.1. Özerklik ve Amaçlar Âlemi

Ahlak ülkesinde kişi olarak insanları birbirine bağlayan şey ahlak yasasıdır. Bu ahlak ülkesinde her birey hem yasayı yapan hem de yasayı yöneten bir varlık olarak eşit durumdadır. Akıl yasasının geçerli olduğu ahlak dünyasına Kant “amaçlar ülkesi” der (Heimsoeth, 2007: 127-128).

Kant’a göre ahlaki sorumluluğun temelinde akli irade vardır. Eğer ahlak yasaların temelinde akli irade dışında başka bir şey olsaydı yasaların kategorik olma özelliği zarar görürdü. Kendi irademizle eylemde bulunduğumuz ahlak yasası, amaçlar ülkesi ideasına götürür. Bu tüm varlık toplulukların ideasıdır. Bu topluluk ideası tıpkı bir organın sağlıklı işlemesi gibi bir uyum içinde ve karşılıklı bir şekilde birbirini desteklemesi sayesinde bir topluluk oluşturur (Wood, 2009: 180).

Kant akıl sahibi olan bütün insanlar eylemlerinin maksimleri aracılığıyla, kendini genel yasa koyucu olarak görmesi onu bağlı olduğu bir amaçlar dünyasına götürür. Bu akıl sahibi insanlar kendi koyduğu yasalara bağlı olduğu sürece bu amaçlar dünyasının bir üyesidir. Ancak bu insanlar bir başkasının eylemine veya istemesine bağlı olmadığı süre boyunca da bu âlemin başıdır. Bu akıl sahibi varlık özgür bir şekilde eylemde bulunduğu zaman kendini bir yasa koyucu olarak görebilir. Akli iradeye sahip olan kişi kendini amaç olarak görmesini sağlayan tek şey, ahlaklılıktır. Çünkü bu şekilde amaçlar âleminde yasa koyucu olabilir. Bunu dile getirdiğimiz zaman ahlaklılık ve insanlığı tek değerli şeyler olarak görebiliriz (Kant, 2013: 50-52).

Akıl sahibi insanlar olarak bir amaçlar dünyasının üyesi olarak kendimi gördüğüm zaman kendi yasalarımaya bağlı olurum. Aksine bir başkasının isteme eylemine bağlı olmadığım zamanda bu âlemin başı olmuş olurum. Bu âlemden insanlık ve ahlaklılık çok önemli iki değerdir; bu yüzden amaç olarak insanlık, Kant için çok önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Kant amaç olarak insanlık buyruğunu *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi*’nde şu şekilde dile getirir:

Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun (Kant, 2013: 46).

Kant bir iradenin kendi kendisini belirleyecek kaynağın temeli olan şeyi amaç olarak nitelendirir. Bu amaç istekler ve arzular tarafından değil saf akıl tarafından ortaya konulur. Bu şekilde bir amaç olarak görüldüğü zaman bütün insanlar için geçerli bir amaç ve kategorik buyruk için gerekli temeli sağlamış olur. Bu amaç öznel arzular tarafından değil mutlak bir değere sahip kendinde bir amaca sahip olduğunu belirtir. Çünkü böyle olmazsa bir ahlak yasası olarak kategorik buyruk niteliğini kaybeder. Bu şekilde akli varlık olarak insan varlığını kendi başına bir amaç olarak görür (Cevizci, 2009: 738).

Kant'ın insanlığı bir amaç olarak görmenin ve asla kendimizde ve tüm insanlarda bir araç olarak görmenin gerekliliğini ifade ederken dile getirdiği şey kendi amaçlarımızı belirleme ve bu amaçları gerçekleştirme yetisidir (Guyer, 2005: 288'den akt, Özaydın, 2012: 106-107). Bu amaç, seçme ve eylemde bulunma özgürlüğüdür. Bu şekilde ahlaki formül, hem kendimiz hem de başkaları için eylem ve seçme özgürlüğünü korur. Kant bu durumu şu şekilde dile getirir:

Öyleyse, ahlakça iyi niyete veya erdeme, bunca iddialı olma hakkını kazandıran acaba nedir? Bu, onun akıl sahibi varlıkları genel yasa koyma dâhil etmesi, böylece de onları olanaklı bir amaçlar krallığına üye olabilecek duruma getirmesidir. Kendisi amaç olarak onu böyle olmaya, tam böyle olduğunda da amaçlar krallığında yasa koyucu olmaya kendi doğal yapısı belirlemiştir: bütün doğa yasalarına karşı özgür olmaya, ancak kendi koyduğu ve maksimlerinin (aynı zamanda kendisinin de bağlı olduğu) genel bir yasamada yer alabilmelerini sağlayan yasalara boyun eğmeye. Çünkü hiçbir şeyin, yasanın belirlediği değerden başka bir değeri yoktur. Her türlü değeri belirleyen yasanın kendisi ise değerlidir, yani koşulsuz, eşsiz değeri vardır ki ancak saygı sözü, akıl sahibi bir varlığın ona ilişkin yapması gereken değerlendirmeyi yakışır şekilde dile getirir. Demek ki özerklik insanın ve her akıl sahibi varlığın değerinin temelidir (Kant, 2013: 53).

Kant, amaçlar dünyasında insanın kendisini sürekli bir amaç olarak gördüğü hiçbir zaman araç olarak kullanılmayacağını dile getirir. Çünkü insanlık çok önemli bir değer olduğu için ahlak yasasının öznesi olarak ta kutsaldır. Bu kutsallığı ancak ahlak yasası uğruna ve onunla uyumlu olduğumuz zaman varsayabiliriz. Bu şekilde de ahlak yasası özgür bir eylem olarak insan eylemlerinin istemesinin özerkliği üzerinde temellenir (Kant, 2016: 143). Kant'ın bütün insanları bir araç olarak değil daima bir amaç olarak eyle deyişi, seçme özgürlüğümün temel biçimidir. Seçtiğimiz amaçları gerçekleştirme ya da izlemeye yönelik özgür bir düşünce aynı zamanda

eylem özgürlüğümün temel biçimidir. Bu anlamda kişinin özgürlüğünü koruması hem kendisinin hem de diğerlerinin de seçme ve eylem özgürlüklerini koruması anlamına gelir (Guyer, 2005: 288-293).

Yaşadığımız süre boyunca kendi amaçlarımızı gerçekleştirmek için insanları bir araç olarak kullanmamalıyız. Her zaman amaç olarak görmeliyiz. Bu şekilde davranarak da özgür olduğumuzun bilincine varıyoruz. Kant bu durumu şu şekilde ifade eder:

Kendimizi amaçlar düzeninde ahlak yasaları altından düşünebilmek için, etkide bulunan nedenler düzeninde kendimizi özgür sayıyoruz, sonra da kendimize isteme özgürlüğü yüklemiş olduğumuz için, kendimizi bu yasalar altında düşünüyoruz; çünkü hem özgürlük hem de istemenin kendi kendine yasa koymasının her ikisi de özerktir, dolayısıyla birbirinin yerine geçebilecek kavramlardır; tam bundan dolayı da, biri diğerini açıklamak ya da temellendirmek için değil, mantıksal bakımından (aynı değer farklı kesirlerini en küçük terime indirgediğimiz gibi) tam aynı nesnenin farklı görünen tasarımlarını bir tek kavrama indirmek için kullanılabilir (Kant, 2013: 69).

Yapabilirim demek, aslında beni özgür kılan şeydir. Bir sorumluluk duygusu var ve ben sorumlu olduğum için özgürüm. Bu özgürlüğü de ancak kategorik buyruk olarak gördüğüm *yapmalısın* buyruğun kendisinde bulurum. Bu da bizi aslında pozitif özgürlüğün kendisine götürür. Bu anlamda pozitif ve negatif özgürlüğün açıklanması gerekmektedir.

2.3.2. Negatif ve Pozitif Özgürlük

Bizi insan olarak doğadaki diğer varlıklardan ayıran yönümüz, kendi eylemlerimizi özgürce seçmemiz ve aklın buyruklarını özgürce eylememizdir. Bu olanak gibi görünen özgürlüğe yönelmemiz aynı şekilde bizim özgür bir varlık olarak görünmemizin koşuludur. Çünkü insan pratik bir akla sahip olarak kendi iradesiyle doğadaki neden-sonuç zorunluluğundan kurtularak kendi eylemlerine kendisi karar veren bir varlık olur. Bu şekilde“İnsan sadece neden-sonuç ilişkisinde bir halka değil; aynı zamanda bu halkanın da özgür istemesiyle başlatıcısıdır”(Kant, 1994: 3'den akt, Aşkın, 2008: 57-58). Ben kendimi diğer varlıklardan farklı olarak görüyorsam bu benim özgür iradem sayesinde oluyordur. Çünkü kendi kendime yasa

koyma hakkına sahibim bu şekilde özgürlüğü de pozitif anlamda özgürlük olarak ele alabiliriz. Kant bunu *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde şu şekilde dile getirir:

İstemenin özerkliği bütün ahlak yasalarının ve bu yasalara uygun ödevlerin tek ilkesidir. Buna karşılık kişisel tercihin heteronomisi herhangi bir yükümlülüğün temeli olmadığı gibi üstelik böyle bir yükümlülük ilkesine ve istemenin ahlaklılığına karşıdır. Ahlaklılığın tek ilkesi, yasanın her türlü içerikten yani arzu edilen bir nesneden bağımsız olmasından ve yine de kişisel tercihin sırf, bir maksimin alabileceği genel bir yasa koyucu biçim tarafından belirlenmesinden ibarettir. Bu bağımsızlık ise negatif anlamda özgürlüktür, oysa saf olarak pratik aklın bu kendi kendine yasa koyması, pozitif anlamda özgürlüktür. Böylece ahlak yasası saf pratik aklın özerkliğinden, yani özgürlüğün özerkliğinden başka bir şey ifade etmez (Kant, 2016: 38).

Kant'a göre insan duyuşal yönüyle fenomen dünyasında doğal nedenselliğe bağlı iken aynı insan akılsal yanıyla numen dünyasında özgür olacağını belirtir. Bu şekilde insan numen bir varlık olarak fenomen dünyasında bir nedenin temeli olan şeyin anlaşılabilir doğasını düşünürse nedenselliğin zincirinden kurtulup saf akıl olarak özgür bir şekilde kendine yeni bir nedensel zincir oluşturur. Aynı zamanda bu özgürlük deneysel olarak koşullardan bağımsız olarak görülen negatif anlamda özgürlük değil, kendi yasasını kendi belirleme anlamında olan pozitif özgürlük; yani isteğe göre eylemin koşulsuz koşulu olan düşünsel etkinin ifadesidir (Coşkun, 2016: 143).

Özgürlük ahlak yasasının zorunlu olanağının koşuludur. Bu nedenle özgürlük başka nedenlerden bağımsız olabilmeyi ifade eder; yani özgürlük doğa nedenselliğinden bağımsız bir olanak taşır. Bu da negatif özgürlük demektir. Aksine istemenin doğa nedenselliğinden gelmeyen bir neden de mevcuttur. Bu da yasa diye nitelendirdiğimiz ahlak yasasıdır. Yani özgürlüğün isteme eyleminin ahlak yasası tarafından belirlenmesidir. İşte bu pozitif anlamda özgürlük yani *otonom* bir varlık olan insanın kendi kendisine yasa koymasıdır. Ancak bu şekilde ahlak ilkesi özgürlük idesine bağlı olmuş olur (Adugit, 2015: 4).

Herhangi bir dış baskıya maruz kalmayan ve baskıların olmaması anlamında negatif özgürlük ile kendi öz yasasını belirleme kendi kendinin efendisi olma anlamında pozitif özgürlüğün birbirlerini engelleyecek bir çatışma halinde olabileceğini belirtir. Pozitif özgürlüğün gerçekleştirilmesi anlamında bir toplum

oluşturma negatif özgürlüğün feda edilmesine yol açmıştır. Aksine negatif özgürlüğü sağlamak pozitif anlamda özgür bireyler olmayı engelleyebilir (Cook, 2012'den akt, oşkun, 2016: 159).

Kant'a göre insanın bir yandan duyuşsal varlığa bağlı iken diğer yandan ise numen dünyasında pratik bilinç olarak ahlak yasına bağlanması bir çelişki ortaya çıkarır. Bunu dile getirdiğimiz zaman "Yapmalısın çünkü yapabilirsin" koşulu aklımıza gelir ve bu Şekilde bunu nasıl gerçekleştireceğimiz sorusu anlam kazanmış olur. Ahlaklılık eylemlerin kendisi özerklik ilkesi yani maksimler vasıtasıyla olanaklı olan yasa ile ilişkiliydi. Kant çözüme doğanın amasallığı olarak gördüğü saf pratik postulatı ile gider. Bu anlamda sadece amaçlar ülkesi tek başına yetersiz olarak görülür. Ancak amaçsal olarak doğa ve ahlaki ilkeyi birlikte düşünürsek çelişki çözüme kavuşur (Doğan, 2019: 87).

Kant'a göre insan kendini özgürlüğün özerkliği yani kendi kendine yasa koyma anlamında özgür bir varlık olarak ahlak yasının da öznesi olarak görür. Bunun için her isteme eylemi akıl olarak görünen varlığın özerklikle ilgili uyuşması koşuluyla sınırlanmıştır. Daha açık bir ifade ile bu isteme hiçbir yasaya göre tanımlanamayan bir amaca bağımlı kılınmamasıdır (Kant, 2016: 96). Bu varlığı hiçbir zaman bir araç olarak görmemek hep bir amaç olarak görmek. Bu koşul bütün özgür insanların kişiliklerine dayanır. Klingeld ve Willaschek (2019: 7)'de belirttiği üzere Kant'a göre ahlaki yasanın kendisi, kendi kendini düzenler. Çünkü özerklik iradenin kendine bir kanun koymasından ibarettir. Kişi bu özerklik ilkesine sadece eşzamanlı olarak yapabileceği maksimler üzerinden hareket etmelidir.

Kant'a göre ahlak ve ahlak yasının zorunlu bir önkoşulu tabi ki özgür iradedir. Bütün eylemlerin doğal nedenlerini zorunlu sonuçlar, olarak görürsek ahlaksal bir seçimden hiçbir zaman söz edemeyiz, Kant'a göre "gereklilik" yapabilmeyi gerektirir. O halde yapmalısın. Ahlaklı olarak doğru olanı yapma zorunluluğu onu yapabilir kılmayı gerektirir (Cevizci, 2009: 740). Kant'a göre ahlak yası özgürlüğün sadece olanağını değil aynı zamanda nasıl gerçekleştirdiğini de kanıtlar bu anlamda ahlak yası özgürlük idesine pratik olarak bir gerçeklik sağlar (Rawls, 2005: 262). Daha öncede belirttiğimiz gibi ahlak yası olmasaydı özgürlük diye bir Şeyden bahsedemezdik. Aynı Şekilde özgürlükte ahlak yasının varlık

nedeni olduğu için özgürlük de olmasaydı ahlak yasası da anlamsızlaşırdı. *Yapabilirsin o halde yapmalısın* deyişini daha iyi anlamının koşulu ahlaklı olarak doğru olanı yapabilir kılarak eylemi doğal etkilerden meydana gelen sonuçlardan uzak tutmaktır.

Kant özgürlük kavramının doğa yasalarının bir eylemi olmadığını bundan dolayı da bir yasaya ait olduğunu, daha çok değişkenlik göstermeyen özel türden bir nedensellik yasası olduğunu yoksa özgürlük diye bir istemenin saçma olduğunu dile getirir. Doğa zorunluluğu başka bir şey tarafından etkilenen belirlenme yasasına göre olanaklıdır. İstemenin veya iradenin özgürlüğü otonomiden başka bir şey değildir. Yani isteme kendisinin yasasıdır. Daha açık bir ifadeyle özgür bir isteme ile ahlak yasası altında olan istemeyi aynı şey olarak görebiliriz (Cassirer, 1988: 170). Kant bu durumu *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi* 'nde şu şekilde ifade eder:

İsteme, akıl sahibi olmaları bakımından, canlı varlıkların bir tür nedenselliğidir ve özgürlük bu nedenselliğin, onu belirleyen yabancı nedenlerden bağımsız olarak etkili olabilme özelliği olur; nasıl ki doğa zorunluluğu, akıl sahibi olmayan bütün varlıkların nedenselliğinin, yabancı nedenlerin etkilemesiyle etkin olmaya belirlenmesi özelliğidir. Özgürlüğün buraya getirilen açıklanması negatiftir, bundan dolayı neliğini görmeyi sağlama bakımından verimsizdir; ama bundan, özgürlüğün pozitif bir kavramı çıkar ki, bu bir o kadar zengin ve verimlidir. Nedensellik kavramı, 'neden' dediğimiz bir şey aracılığıyla başka bir şeyin, yani sonucun ortaya çıkmasını gerektiren yasalar kavramını gerektirdiğinden; özgürlük, doğa yasalarına bağlı bir istemenin özelliği olmamakla birlikte bundan dolayı hiç de yasadışı değildir; daha çok o, değişmez, ama özel türden yasaları olan bir nedensellik olmalı; yoksa özgür bir isteme saçma olurdu (Kant, 2013: 64-65).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi negatif özgürlük sınırsız bir isteme özgürlüğü olanağını sunuyor. Böyle olunca özgürlük anlamsızlaşıyor. "Özgürlük, doğa yasalarına bağlı bir istemenin özelliği olmamakla birlikte bundan dolayı hiç de yasadışı değildir; daha çok o, değişmez, ama özel türden yasaları olan bir nedensellik olmalı; yoksa özgür bir isteme saçma olurdu." (Kant, 2013: 64-65). Bu son cümle düşünülecek olursa; özgürlük doğa yasalarına bağlı bir istemeden kaynaklanmıyorsa bu durumda hiçbir şekilde sınırlandırılmaz ve zorunluluk taşımaz. Ama tabii ki Kant bunu reddedecektir. Bu nedenle Kant özgürlük hiç de yasadışı değildir diyecektir. Özgürlük bir yasaya tabidir. Tam da bu anlamda anlamlıdır ve gerçek anlamda olanaklıdır. Özel türden yasaları olan bir nedensellik olmalı ifadesi de

öznenin bizatihi kendisinin belirlemiş olduğu bir yasayı ifade eder. Bu da bizi pozitif özgürlüğe götürür

Kant insanın ahlaki anlamda bir seçim yaparken iyi ya da kötü ne olursa olsun bunu kendi yapmalı ve kendi başına karar vermelidir, bu durumda iki şekilde insan özgür seçimin bir sonucu olmalıdır. Çünkü aksine bundan sorumlu tutulamaz ve ahlaki bakımdan da ne iyi ne de kötü olarak değerlendirebiliriz (Kant, 2012: 61). Kant'a göre insan ahlaki ilkelere uyarak eylemde bulunduğu zaman özgürlüğünü kaybetmemektedir. Çünkü eylemi ve yasayı yapan kendisidir. İnsanın bu şekilde kendi yasasını koyabiliyor olması onun özgürlüğüdür. Bu da tabii ki bu yasanın, istencin otonomisidir (Kant, 1986: 180'den akt, Özkan, 2017: 308). Burada şunu belirtmekte de fayda vardır. Nietzsche'nin negatif özgürlük ile ilişkili düşüncesini göz önünde bulundurursak aslında Kant'la paralel görüşler ileri sürdüğünü ifade edebiliriz. Ona göre doğa yasası dışında bir eylemde bulunma istemini ret eden bir özgürlük düşüncesi olamaz. Çünkü özgürlük kavramı özü gereği olarak insanın zorunlu bir şekilde eylemde bulunması ve seçim yapmasını gerektirir. Bu anlamda Nietzsche negatif özgürlüğü dile getirerek aslında Kant'ın bir devamı niteliğinde olduğunu belirtebiliriz (Adugit, 2015: 6). Onun sürü insanı ve üst insan kavramlarının ayrımını ele aldığımızda bu konu daha açık bir şekilde ifade edilmiş olur. Nietzsche'ye göre sürü insanı sorumluluk almayan tembel korkak herhangi bir çaba göstermeyen bağımlı kendi ayakları üzerinde duramayan bir tiptir. Yani sürü insanı özgür olamayan köle olan tiptir. Aksine üst insan ise kendisi olan kendi değerlerini yaratan, bağımsız bir şekilde kendi otantik kurgusunu oluşturan tiptir. Bu anlamda üst insan kendi kendisine yasa koyan yani Kantçı bir bakış açısıyla otonom olan bir varlıktır. Bu şekilde üst insan tipi aslında Kant'ın pozitif anlamda özgürlüğünü temsil eden bir tip olarak karşımıza çıkmış olur.

Kant'a göre ahlak yasasının bir koşulu olarak kendisini gören ve bu yasanın aracılığıyla kendisini ortaya çıkaran özgürlük idesi eylemin özerklik ilkesinde gerçekliği elde eder. Bu eylemin özerkliği de kendi kendine kanun koymasıyla kendisinde iyi olanı istemesine yönelmesidir. Bu yönelim her türlü arzu edilen nesnenin özelliğinden bağımsızdır. Sadece kendi kendine yasa koymasıyla gerçekleşir. Ahlaki ve özerk davranan birey her koşulda doğru söylemeyi gerekli

görür. Kişinin bu eylemi yasaya saygıdan dolayı bir eylem olarak görüldüğü için bir ödev niteliği de taşır. Bu ödev niteliğinde yasayı yerine getirmesi onun özgürlüğü olarak tanımlanabilir (Kant,1995: 58-59'den akt, Coşkun, 2016: 147).

Kant'a göre ahlak yasası insan aklının yapısından gelir. Bu ahlak yasası bize dışarıdan verilmez. Bu "insanlığın insanlığıdır." Yani insanın içinden gelir ve içimizdeki usun sesidir. Kant bunu otonomi kelimesiyle ifade eder. Otonomi ilkesine göre eylemde bulunması, kategorik ilkesine göre eylemde bulunması demektir. İşte bu şekilde kişi, kendi yasasını kendisi koyarak var olan ödev ilkesine özgür bir şekilde de davranmış olur. Bu anlamda ahlak ve özgürlük ilişkisinin daha iyi anlaşılması için otonomi ve heteronomi problemi ele alınmalıdır.

2.3.3. Otonomi ve Heteronomi İlişkisi

Otonomi, akıl olarak iradenin kendi kendisini yönetmesidir. Aksine bu irade dışarıdan gelen bir etki ile yönetilirse bu heteronomi olur. Kategorik ve hipotetik buyruk ayrımında kategorik buyruklar otonomi yasasına hipotetik buyruklar heteronomi yasasına uyar. Sadece doğal ihtiyaçtan mutluluk eğilimlerinin yönettiği isteme heteronomidir. Bunlar doğanın yasalarıdır. Aksine akıl sahibi insan kategorik buyruğun gerekliliğine girerse otonom bir varlık olur. Ancak bu şekilde insan kendi eylem yasasını kendisi ortaya koyar (Heimsoeth, 2007: 128). Ahlaki yasa kendi kendini düzenleyen olarak görülmelidir. Çünkü aksi takdirde heteronomi olurdu, bu da dış otoriteler tarafından dayatılan bağlayıcı güç ile itaat etmekle ilgilenmemiz şartına bağlı olarak ödül ve ceza beklentisine bırakılırdı. Ahlaki yasayı, akılsal bir ilke olarak görürsek bu şekilde pratik aklın kendisi evrenselliğinin koşulsuzluğunu diğer bir deyişle, heteronomi olmayan kökenini açıklamak için yeterli olmuş olur (Kleingeld ve Willaschek, 2019: 4-5). Kant'a göre irade deneysel yaptırımlardan bağımsızdır eğer bağımlı olsaydı; örneğin ödül beklentisi veya cezalandırma korkusu gibi o zaman özerk olmaktan çok heteronom olmuş olacaktı böyle bir durumda ahlaki davranış sadece deneysel çıkarları ve ihtiyaçları karşılamanın bir yolu olacaktı (Bielefeldt, 1997: 537).

Kant, ahlak ilkesinin bu zamandan beri bütün çabaları göz önünde bulundurduğumuzda neden boşa gittiğine şaşırılmamız gerektiğini dile getirir. Biz

ödev aracılığıyla yasalara bağlıyız. Ancak ödevin kendi yasasını ve kendi eylemini kendi koyduğu ve doğanın amacına göre yasa koyucu olarak istemesine uygun eylemde bulunma zorunluluğu hiç akla gelmez. Bu yüzden biz insanlar kendimizi bir yasaya bağlı olarak düşündüğümüz zaman bu yasanın zorlama ve uyarıcı bir şekilde bir ilgiyi de kendisiyle beraber ortaya çıkarttığını da görürüz. Bu şekilde düşündüğümüz zaman bu yasa benim istememden dolayı ortaya çıkmadığı gibi başka bir şey tarafından da zorlanıyordur. Bu şekilde ödevin en yüksek temelini bulmak için harcanan emeğin boşa gittiğini ve eylemin sadece ilgiden dolayı zorunlu olduğu bunun sonucunda da ödevin hiçbir zaman elde edilmediğini fark ederiz (Kant, 2013: 50).

Kant pratik özgürlüğü kişinin kendi kendisine eylemde bulunma yasası olarak bir normatif nedensellik olarak görür. Kendimi özgür olarak düşünmem aslında kendi ortaya koyduğum ilkelere göre hareket etmem anlamına geliyor. Yani kendi akli irademle kendi kendime ortaya koyduğum yasalar aracılığıyla özgür olduğumu dile getiririm. Çünkü eğer ahlak yasası benim için geçerli ise sadece benim özgür olmam ile mümkündür (Wood, 2009: 180). Kendi aklını kullanan bir varlık olarak kullandığım akıl üzerinde düşünümde bulunmak da özgürüm. Ayrıca bu düşünme aracılığıyla kendi akli iradem ile neyi yapıp yapmayacağıma da kendim karar verebilirim (Adorno, 2005: 61). Özgürlük dışsal etkenlerden bağımsız olarak kendi kendisini belirleyen düşünen öznenin etkinliğidir. Bu şekilde bir varlığın kendi kendine yasa koyması onun akılsal ve pratik bakımından özgürlüğünü oluşturan şeydir. Kendi kendimizi belirleyecek hale gelmemize olanak sağlayan da akıl vasıtasıyla belirlenebilir bir yeti olan özgür iradedir (Recki, 2005: 205-209). Aşkınısal olanaklığı kanıtlanan özgürlük ahlak yasasıyla gösterilebilir. Çünkü sadece bu şekilde ahlaki eylemlerimizde sorumlu olduğumuzu dile getiririz. Bu anlamda pratik özgürlüğün nihai hedefi eğilimleri akla tabi kılmaktır. Çünkü irade ancak kendi eylemini kendi belirlediği zaman özgür olur. Ancak bu şekilde akıl kendiliğinde yasa koyarak kendi kendisini belirleyebilir (Çilingir, 2002: 73). Ben kendimi özgür bir birey olarak gördüğümde ve kendi aklımı kullandığımda aslında kendi kendime özgür yasalar ortaya koyuyorum. Ayrıca teorik olarak da kendime hüküm vermiş ve bu şekilde davrandığım zaman da özgür bir birey olmuş oluyorum.

İnsan otonom bir eylemi gerçekleştirmek için ahlak yasasından meydana gelene ödevden başka bir ödevi arayamaz. Bu anlamda herkes kendi kendisinin efendisi olduğu sürece başkasının da efendisi olmuş olur. Bu şekilde dışsal olarak görülen özel haklar ile özgürlük diğer bireylerin özgürlüklerini de engellememesi ve koruması anlamına gelir. Bireylere kendi mülkiyetlerini özgür bir şekilde koruyabileceği bir olanak sağlanmalıdır. Bunu da ancak Kant'ın deyimiyle dağıtıcı adalet sağlar (Güneş, 2016: 48-49).

Kant'ın özgürlük anlayışı iki dünyanın üyesi olma koşuluyla belirginleşir. İnsanlar bir yanıyla fenomenler dünyasında iken diğer yanıyla ise özgür varlıklar olarak numenal dünyanın bir üyesidir. Bu durumda daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Kant'ın özgürlük anlayışının iki durumu karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki negatif özgürlük diğeri ise, pozitif özgürlüktür. Negatif özgürlük dışsal nedenlerden bağımsız bir şekilde eylemde bulunmak yeteneğini ifade ederken pozitif özgürlük ise ahlaki eylemleri gerçekleştirirken bu eylemlerin kaynağının sadece insan aklı olmasıdır (Yalçın, 2004:9). Kant'a göre duyular dünyasında değil sadece düşünülür dünyaya bağlı bir özgürlükten bahsedebiliriz. Buradaki özgürlük, benim canım ne isterse onu yapayım, anlamında bir özgürlük değil; yani bir gelişigüzellik değildir. Bunun için insan eylediği davranışlarında aklın yasalarına uymak zorundadır. Eğer bu aklın yasalarına uymazsa bir kanunsuzlukla yönetilen bir temelden eksik olmuş olur. Bunu negatif özgürlük olarak değerlendirebiliriz. Pozitif özgürlük ise bir kanuna uymadır. Yani aklın kendi kendisine yasa koymasıdır (Öktem,2007: 3).

Bu yasalar doğanın yasaları değildir. Burada neden-sonuca bağlı ilkeler geçerli değildir. Bu yasalar numen dünyasının yasalarıdır. Numen dünyasının yasaları insanı zorlamazlar. Ondan bazı şeyleri yapmasını isteyebilir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi ona, yapabilirsin o halde yapmalısın, der. Bu şekilde insan sorumluluğun kararlılığını taşır.

Kant insanın iki ayrı yönü olduğunu vurgular. Biz insanlar numen ve fenomeni ikisini de kendi içimizde barındırırız. Arzu ve eğilimlerle fenomenler dünyasına, akıl ile diğer canlı varlıklardan bizi ayıran nedensellik ve zorunluluk olan numenal dünyasına bağlıyız. Bu aynı zamanda insanın özgür olduğunun da kanıtıdır (Weber, 1998: 324-325'den akt, Çakmak, 2011: 191). Daha öncede ifade ettiğimiz

gibi numen alanın yasaları koşulsuz kategorik ve kurucu yasalardır. Fenomenin alanı ise hipotetik zorunlu olmayan yasaların alanıdır. İşte bu numen alan deneyin olmadığı ahlakın alanıdır. Bize bu ahlakın alanını açan şeyde özgürlük antinomisinin çözümü ile ortaya çıkan pratik alandır. Çünkü nedensellik yasasını fenomen dünyada; özgürlük yasasını da numen dünyada görürsek antinomi çözüme kavuşur, bu şekilde insan bir yanıla duyular dünyasında diğer yanıla da düşünce dünyasında olması yönüyle özgür olduğunu dile getirir. Ve bu şekilde özgürlük fikrini, kendi ahlak sistemi üzerinde kurgular. Çünkü eylemlerimizin sorumluluğu böyle bir olanağa bağlıdır.

Kant nedenselliğin özgürlük vasıtasıyla her zaman duyular dünyasında değil sadece düşünülür dünyada aranması gerektiği üzerinde durur. Çünkü duyu dünyasında ki varlıkların dışında kalan şeyler algılara ve gözlemlere verilmemiştir. Bunun için duyusal koşul dışında nesnel ve karşı çıkılmaz bir nedensellik ilkesi aklın belirlenimi açısından ve bu aklın kendini belirlerken başka bir şeye ihtiyaç duymadan diğer bir deyişle aklın saf akıl olarak pratik olmasını sağlayan bir ilkeyi gerekli kılmaktan başka bir yolu olmadığını söyleyebiliriz. Bu ilkeyi arayıp ve bulmamız gerekli değildir. Çünkü bu ilke insan aklında mevcuttur. Aynı zamanda bu ilke bütün insanlarda kök salmış olan ahlaklılık ilkesidir (Kant, 2016: 114).

Kant numen ve fenomen diye nitelendirdiğimiz bu iki dünyanın birbirine zarar vermeden bir arada bulunabileceğini teorik bir olanak olarak görmüştür. Bu iki yan biz insanlarda birlikte bulunur. Daha açık bir ifade ile insan olarak duyulur dünyasında doğanın nedensellik yasalarına bağlı iken aynı insanın bir akıl varlığı olarak da düşünülür dünyasında özgür eylemlerde bulunabileceğini ifade eder (Heimsoeth, 2007: 132). Kant'ın bu ayrımı, çok önemlidir; çünkü özgürlüğü temellendirmek için böyle bir ayrıma ihtiyacımız olduğunun düşüncesindeyim. Çünkü duyular dünyasında değil düşünülür dünyaya bağlı bir özgürlükten bahsedebiliriz. Kant bu durumu *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

Biz özgür olarak eylemde bulunan bir nedenin ancak düşüncesini, duyular dünyasındaki bir varlığa diğer yandan numenon olarak da bakarak uygulamakla savunabildik. Bu savunmayı da, böyle bir varlığın bütün eylemlerini, bunlar görüşler olduğundan, fiziksel koşullarla

belirlenmiş görmenin, ama aynı zamanda, eyleyen varlık anlama yetisiyle donatılmış bir varlık olduğundan, bu eylemlerinin nedenselliğini fiziksel olarak koşullanmamış görmenin, böylelikle de özgürlük kavramını aklın düzenleyici ilkesi haline getirmenin, çelişme içermediğini göstermekle yaptık (Kant, 2016: 55).

Kant koşulsuz buyruğun nasıl olanaklı olduğunu insanın hem duyulur hem de düşünülür dünyasının bir üyesi olması ile açıklamıştır. Aklı olan insan kendini duyu dünyasının algılarına verilmiş olan doğanın arasında varsaymaz. İnsan ancak kendisini düşünme ile mümkün olan düşünülür bir dünyanın üyesi olarak görmek zorundadır. Ancak bu şekilde kendini özgür ve özerk görmek zorundadır. Yani kendi otonomisini kendisi kazanmak zorundadır. Kendimi sorumlu olarak gördüğüm zaman kendimi sadece doğa varlığı, diğer bir deyişle, duyu varlığı olarak değil, aynı zamanda düşünen akıllı bir varlık olarak düşünülür dünyanın bir üyesi olarak da görmeliyim. İşte bu şekilde Kategorik buyrukta bizim kişiliğimizin temel akli yapısından gelir. Bu şekilde de koşulsuz buyruğun nasıl olanaklı olduğu sorusu da anlam bulmuş olur. Kant “Özgürlük idesinin beni inteligibil dünyanın bir üyesi yapmasıyla koşusuz buyruk olanaklı olur.” (Akarsu,1999: 117-119). Kant’a göre akıl kendini yabancı etkilerden bağımsız görmelidir. Bu akıl sahibi varlık kendisi istemeli ve pratik olarak ta kendini özgür görmelidir. Sadece bu şekilde bir varlığın istemesi özgürlük adı altında bir isteme olarak görülebilir (Kant, 2013: 67). İnsan tamamen doğada ki nedensellik ve evrensel determinizm tarafından belirlenmeyi kabul etseydi, kendisini numen bir varlık olarak özgür iradesine sahip, kategorik buyruk veya ödevle göre belirleyemeyecekti. Bu şekilde davranan kişi ödevle; arzu, duygulanım ve eğilim arasında bir çatışma yaşayacaktı. Bu şekilde davranan kişi arzularına yenik düşerek ödevini yapma gücünü kaybedecekti (Cevizci, 2008: 188).

Bir eylemin ahlaklı olup olmadığını düşündüğümüz zaman, o eylemi eylediğimizde artık kendimizi sorumlu özgür bir varlık olarak görebiliriz. Böylece bu ahlakın olanaklı aynı zamanda geçerli olduğunu kavrarız. Ayrıca sadece kendimizi özgür olarak görürsek bu ahlaksal buyruk, olanaklı olur. Yani kendimi numen alanın bir üyesi olarak görmek ile koşulsuz buyruk geçerli olur. Bu şekilde ahlakın temelini kurarak isteme özgürlüğüne de bir olanak açmış olurum.

Özgürlük, koşulsuz buyruğun önemli ve temel bir dayanağıdır. Çünkü sadece koşulsuz buyruk emreder. Bu şekilde biz insanlar eğilim ve arzularımızın

etkilerinden kurtuluruz. Kategorik yani imperatif *meli-malı* yalnızca zorunlu olarak itaat edilebilir bir şeye yüklenebilir. Bu anlamda olması gereken (ought) yapılabilir olanı içerir. İtaat edilebilir olmak demek eğilim tarafından belirlenen eyleme yol gösteren buyruk daima hipotetik buyruk olduğundan eylemlerimizin arzu ve eğilimler tarafından belirlenmesinden kurtarırız. Ahlaki buyruğun içeriği de bunu gösterir (MacIntyre, 2001: 224). Yani daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kant'ın “*yapabilirsin, o halde yapmalısın*” deyişini bu bağlamda anlamalıyız.

Kant özgürlük hakkında teorik bilgiye sahip olmamamıza rağmen bu özgürlüğü ahlak olasılığı için bir önkoşul olarak görür. Çünkü ahlak *a priori* bir akıl gerçeğidir. Özgürlük ahlaki yasa tarafından istenir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi tanrı fikri ve ruhun ölümsüzlüğü ahlaki yasanın koşulları değil yalnızca bu yasa ile belirlenen bir vasiyetnamenin gerekli amacıdır (Insole, 2013: 139-141). Özgürlük mücadelesinin kendisi, ahlaki bir görevdir. Çünkü özgürlük genel olarak ahlaki eylemin gerekli önkoşuludur. Bir eylemin ahlaki açıdan değerli olabilmesi onun özgür iradesine dayandırılır. İrade ise sadece verilen ahlaki yükümlülüklerin yerine getirilmesinin ön koşuludur (Bielefeldt, 1997: 528).

Kant özgür olduğumuzu teorik olarak ispat edemediğimiz için özgür faaliyetlerimizin herhangi bir bilgisini de elde edemeyeceğimizi belirtir. Eğer kendinde şeylerin dünyası diye nitelendirdiğimiz numenal dünyanın bilgisi, bizim için imkânsız olduğunu dile getirirsek, bu şekilde akli dünyada, özgür insanlar olarak özgür bir nedenselliğin varlığından bahsetmek bir çelişki olurdu. Bu anlamda Kant'ın ihtiyaç duyduğu tek şey numenal varlık olarak kendimizi özgür saymak ve özgür nedensellikler oluşturarak kendi içinde çelişen yönleri ortadan kaldırmaktır (Wood, 2009: 129-130). Bu yüzden Kant için özgürlük duyulur dünyada değil düşünülür akılsal olan kendinden şey düşüncesinin bir olanağıdır. Bu şekilde özgürlük insanın dünyada bulunduğu zamansal ve bağlamsal istemelerinden önce bu yaşadığımız dünyada doğa yasalarının nedenselliğine aşkın bir konumda, ahlaki seçim eylemini olanaklı kılar (Kant, 1929: b 353'den akt, Camcı,2010: 791).

Bütün insanları diğer canlılardan ayıran en önemli yeti insan olarak kendi aklımızı kullanmak diğer bir deyişle bir akla sahip olmaktır. İnsan olarak duyulur dünyasına ait bir varlık olduğumuz an kendimizi doğa yasalarının altında bulmuş

oluruz. Aksine akıllı bir varlık olarak düşünülür dünyaya ait olduğumuzu belirtirsek doğa yasalarından ayrı ve bağımsız oluruz. Bu şekilde davrandığımız zamanda özgür olduğumuzun bilincine varmış oluruz. Bu özgürlüğü elde edemediğimiz sürece ahlaksal olarak isteme eylemini de gerçekleştiremeyiz.

Kant insanın kendisinde bir yeti olduğunu, bu yeti ile kendini diğer her şeyden ayırdığını ve bu yetinin de sadece akıl olduğunu belirtir. Bu akıl sahibi insanın kendine bir düşünce varlığı, duyular dünyasına değil anlama yetisi dünyasına ait bir varlık olarak görmesini dile getirir. Bu insanın eylemlerinde, yasalarını belirleyebilmesi için karşısına iki seçenek çıkar. Eğer duyular dünyasına ait ise doğa yasaları altındadır. Fakat düşünülür dünyaya ait ise doğa yasalarından bağımsız ve deneysel olmayıp sırf akılda temelini bulan yasalar altındadır. Bu yüzden kendi aklını kullanan insan, düşünülür dünyaya ait bir varlık olarak özgürlük idesi olmadan kendi isteme eylemini gerçekleştiremez. İşte bu anlamda özgürlük idesi olarak tanımladığımız özerklik kavramı, ahlaklılığın genel ilkesi ile birbirlerine bağlı olurlar. Bu ilke doğa yasasının bütün görünüşlerinin temelinde bulunan akıl sahibi bütün eylemlerin idesinin temelinde bulunur (Kant, 2013: 70-71).

Ahlak yasası bir özgürlük yasası olarak doğanın arzulama yetisinden bağımsızdır. Bu dünyada isteme eylemini gerçekleştiren kişi için doğa ve dünya onun nedeni değildir. Bu yüzden ahlak yasasında ahlaklılık ile dünya arasında ona bağlı olan mutluluk arasında zorunlu bir ilgi yoktur. Bu yüzden isteme eylemini gerçekleştiren kişi bu doğanın bir nedeni olamaz. Bunun için mutluluğu kendi pratik eylemleri ile uyum içinde görmez (Kant, 2016: 135).

Kant, özgürlük kavramına koşullu duyusal olandan koşulsuz düşünülür olana vararak ulaşacağımızı belirtir. Çünkü kendi aklımız sayesinde en yüksek koşulsuz yasa aracılığıyla kendimizi bu yasanın bilincine verebiliriz. Bu şekilde akılsal yetimizi duyular dünyasında yükselmemize ve iç içe bağlanmış bilgilerin bize verilmesini sağlayan şeyin pratik yeti olduğunun farkına varmış oluruz (Kant, 2016: 115).

Kant'a göre insan numenal bir varlık olarak ahlakın konusu olan pratik aklın yasalarına uymak ya da uymamak noktasında görünebilir. İşte kendi aklını

kullanarak bazı şeyleri yönetebilme yeteneğine sahiptir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi dış etkilere tabi olan heteronomiye karşıt aklın yasalarına uyan otonomisini özgürlük olarak nitelendirir (Cevizci, 2008: 187-188). İnsan bir yönüyle deney dünyasına aitken diğer bir yönüyle de numenal dünyasına aittir. Bu numenal dünya, sadece akılla kavranılır. Numenal dünyaya ait bir varlık olarak insan kendi iradi nedenselliğini sadece özgürlük idesi altında düşünebilir. Ancak bu şekilde doğanın içinde ve dışında ahlakiliğini güvence altına alır.

Kant'a göre bir insan olarak özgür olduğumu dile getirdiğim zaman kendimi anlam yetisi dünyasının bir varlığı olarak görmüş olurum. Bu şekilde istemenin özerkliği ile birlikte ahlaklılığı da kabul etmiş oluruz. Yükümlülük altında kendimizi düşündüğümüz zaman duyular dünyasında, aynı zamanda anlama yetisi diğer bir deyişle düşünülür dünyasına da ait olarak görürüz (Kant, 2013: 72). Kant'a göre özgürlüğü bir olanak olarak görmenin en önemli yolu onu bir ide olarak görüp ahlak yasasının buyurduğu tarzda eylemde bulunması olarak ifade etmemizdir. Bu anlamda özgür olmak ile ahlaksal bir eylem olarak bir isteme gerçekleştirmek, aynı anlamı taşır (Ürek, 2007: 196). Kant bu durumu daha açık bir şekilde şu şekilde ifade eder:

İşte böylece özgürlük idesi beni düşünülür bir dünyanın üyesi yaptığandan, kesin buyruklar olanaklıdır; ben yalnızca bunun üyesi olsaydım, bütün eylemlerim hep istemenin özerkliğine uygun olurdu, ama ben kendimi aynı zamanda duyular dünyasının üyesi olarak gördüğümünden, eylemlerimin ona uyması gerekir; bu istemenin üstünde, ayrıca düşünülür dünyaya ait, saf kendi kendine pratik ve akla göre ilkinin en yüksek koşulu olan bir isteme idesinin eklenmesiyle *sentetik a priori* önerme olarak karşımıza çıkar. Nasıl ki duyular dünyasında görülmeye, anlama yetisinin kendileri yasallık biçiminden başka bir şey olmayan kavramları eklenirler ve böylece doğanın bütün bilgisinin dayandığı *sentetik a priori* önermeleri olanaklı kılar (Kant, 2013: 72-73).

Alıntıdan anlaşılacağı gibi Özgürlük idesinin beni düşünülür dünyanın bir üyesi olarak görmesi ile koşulsuz buyruk olanaklı olur. Kant sadece bu dünyanın üyesi değilim çünkü sadece bu dünyanın üyesi olsaydım bütün eylemlerim hep istemenin özerkliğine uygun olurdu. Aynı zamanda ben kendimi duyular dünyasının bir üyesi olarak da görürüm, eylediğim eylemlerin de ona uyması gerekir.

Kant'a göre ben özgür olduğumu dile getirdiğim zaman bu bilgi bana başka bir yerden gelmiyor, bu bilginin temeli daha öncede ifade ettiğimiz gibi insanın

içinde duyduğu koşulsuz buyruktur. Ben bu buyruğa göre hareket etmezsem bile onun beklediği şeyin ne olduğunu çok rahat bilebilirim. *Yapmalısın çünkü yapabilirsin* bu aklın temel fenomeni ve olayıdır. Özgür olduğumuzu dolaylı olarak bilebiliriz, Kant bunu “Özgürlük ahlak yasasının temel varlık nedenidir” cümlesi ile temellendirir (Heimsoeth, 2007: 133-134). Kant’a göre ahlaksal bir eylemin isteme anlamındaki isteği zaten özgürlüktür. İstemenin temel hedefi ahlaksal yasadır. Elde etmek istediği budur. Çünkü Kant’ın görüşünde iyi isteme, ahlaksal bir yasa olarak isteme ve özgür isteme aynı şeyi ifade eder (Kılıç, 2015: 99). Bu anlamda İrade iyi yapan şey koşulsuz buyruk olan kategorik buyruğa uymak ancak bu şekilde ahlak yasasını geçerli kılabiliriz. Ahlak yasasını özgür bir şekilde eyleyen kişinin de diğer tüm kişilerin özgürlüğüne saygı duyması onun evrensel geçerliliğini de sağlayan tek noktadır (Recki, 2005: 206). Yani özgür olmamız sadece ahlak yasasıyla bilinebilir; çünkü ahlak yasası özgür olduğumuza ilişkin bilginin temelidir. Kategorik buyruğun zorunlu varlık koşulu özgürlüğün gerçekliğidir. İnsanın, yapmalısın, buyruğunu bilmesi onu özgürleştirir. İnsanın ‘öyle hareket et’ buyruğu altına girmesi kendiliğinden ona hareket edebilme olanağı kazandırır.

Kant’a göre akıl, kendine saf akıl nasıl pratik olacak sorusunu sorup açıklasaydı, bu soru aynı zamanda özgürlüğün nasıl olanaklı olduğu sorusuyla da aynı şey olmuş olurdu. Bu şekilde davranan akıl sadece kendini aşmış olur. Çünkü biz sadece yasalara bağlı nesnesi deney ile verilebilecek şeyleri ortaya koyabiliriz. Fakat özgürlük böyle bir şey değildir. Özgürlüğü hiçbir zaman deneysel olarak ortaya koyamadığımız gibi bunu bir benzetmeye dayanarak da örnek veremeyiz. Çünkü özgürlüğü ne kavrayabiliriz ne de görüşünü elde edebiliriz çünkü özgürlük bir istemenin arzulama yetisinden çok farklı aklın yasalarına göre eylemde bulunan aklın zorunlu bir varsayımdır (Kant, 2013: 78). Daha açık bir şekilde ifade edersek özgürlük bir idedir ve biz bunu deneysel olarak gösteremeyiz. Kant’ın “Algısız kavramlar boş, kavramsız algılar kördür” deyişini hatırlarsak özgürlüğün ne görüşünü elde edebiliriz ne de kavrayabiliriz; çünkü o aklın zorunlu bir varsayımdır. Kant, kategorik buyruğun sadece özgürlük ile mümkün olduğunu dile getirirken bunun özgürlük idesini belirgin ve zorunlu gördüğümüz takdirde gerçekleştiğini ifade eder. Bunu daha iyi irdelemek için Kant’ın *Ahlak Metafiziğinin*

Temellendirmesi adlı eserindeki Şu paragrafa değinmenin faydalı olacağını dŐşünüyorum:

Böylece kesin buyruk nasıl olanaklıdır? Sorusu, onu olanaklı kılan tek varsayımı, yani özgürlük idesini belirgin kıldığımız ve aynı şekilde bu varsayımın zorunluluğunu görebildiğimiz ölçüde yanıtlanabilir; bu da aklın pratik kullanılıŐı için, yani bu buyruğun, dolayısıyla ahlak yasasının geçerliliğine inanmak için yeterlidir. Ama bu varsayımın kendisinin nasıl olanaklı olduğunu, insan aklı hiçbir zaman kavrayamaz. Ama bir düşünce varlığının istemesinin özgürlüğü varsayımıyla, bu istemenin koşulu olarak özerkliği, zorunlu bir sonuç olarak çıkar (Kant, 2013: 80).

Kant'a göre pratik olarak özgürlük, gerçekleştirdiğimiz eylemlerde ya da gerçekleştirmek istemediğimiz eylemlerde akli kullanmamızı olanaklı kılan tek yoldur. Bu yüzden felsefe aynı insan eylemleri için özgürlük ile doğa zorunluluğu arasında bir çelişkiye dŐşmeyeceęini kabul etmelidir. Çünkü doğadan ve özgürlükten yani bu iki kavramdan vazgeçemeyiz (Kant, 2013: 74-75). Kant'a göre ne doğadan ne de özgürlükten vazgeçebiliriz. Çünkü insan olarak doğanın nedensellik yasasını duyulur dünyada; özgürlüğü de düşünölür dünyada görerek koşulsuz buyruk olanaklı olur. Yani duyulur dünyasında doğal yanımız varken aynı zamanda düşünölür dünyada da otonom ve özgür yanımız vardır.

Kant'a göre özgür olduğumu dile getirdiğim zaman kendimi, düşünölür dünyanın bir üyesi olarak görmüş olurum. Özgür olduğuma ilişkin bilgi bana başka bir yerden gelmiyor. Benim içimde duyduğum kategorik buyruktan geliyor. Özgürlük ahlak yasasının temelidir. Diğer bir deyişle özgürlük koşulsuz buyruğun temel dayanağıdır. Bu şekilde kesin buyruğun olanaklı olduğu tek durumda özgürlük idesinin mümkün olduğu durumdur.

SONUÇ

Aydınlanma döneminin en önemli düşünürlerden olan Kant içinde yaşadığı aydınlanma döneminde bir yandan felsefe sorunlarını ele alırken diğer yandan bu sorunları aşarak düşüncelerini dile getirmiştir. Kant kendisinden önce ortaya çıkan, rasyonalist ve empirist düşünceyi bir araya getirerek gerek bilim gerekse ahlakın temel ilkeleri alanında önemli bir model oluşturmuştur. Kendi felsefesini teorik ve pratik olarak gören Kant, teorik akılla doğa metafiziği; pratik akılla ise ahlak metafiziği konularıyla ilgilenmiştir. Bu yüzden Kant teorik yanıyla doğa sorunları ile ilgilenirken pratik yanıyla ise özgürlük ve insan hayatıyla ilgili olan ahlak problemleri üzerinde durmuştur.

Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesinde Özgürlüğün Temellendirmesi adlı çalışmada araştırma boyunca Kant'ın *özgürlüğü nasıl temellendirdiği* sorunsalı üzerinde durularak bu husus Kant çerçevesinde açıklanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak ahlak felsefesiyle ilişkili olan temel kavramlar açıklanmıştır. Genel ahlak felsefesi üzerinde çalışırken ahlakın tamamen evrensel ve zorunlu olması gerektiği kanaatine varılarak ahlaklı olmanın şartı; pratik aklın ilkeleriyle hareket etmek olduğu düşüncesine ulaşılmıştır. Kant'a göre insanın kendi aklını kullanması onun aydınlanmasıdır. Bu da insanın kendi iradesini kullanarak eylemde bulunması demektir. Bu anlamda ahlak felsefesinde önemli olanın kendi kendini yöneten akıl düşüncesi olduğu vurgulanmıştır. Kant ahlak felsefesini ele alırken ahlak alanında bir *apriori* olduğunu ve ilkesel yani kendiliğinden meydana geldiğini dile getirirken ahlak yasasının, doğanın başka yerinde değil; saf akıldan meydana geldiğine dayandırmıştır.

Ahlak yasası içinde kategorik buyruğun önemi açıklanarak; yarar ve çıkar elde etmenin bu buyruklar için bir ilke olmadığı tespit edilmiştir. Bunun sonucunda bir eylemi bir ilke haline getirdiğimiz an genel kural haline geldiğini gördükten sonra herkes için geçerli bir eylem olduğunu gördüğümüz zaman ahlaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ahlak ve özgürlüğün birbirini tamamlayan parçalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede özgürlük kavramının detaylı bir analizi yapılarak özgürlük sorunu hakkında genel bilgiler tespit edilmiştir. Bunun sonucunda

insanın doğuştan belirlenmiş olup olmadığı, özgürlük sorununun ahlak anlayışıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Kant'ın özgürlüğü saf aklın sınırları içine dâhil etmediğini, özgürlüğün bir ide olarak pratik aklın zorunlu bir kavramı olduğu açıklanmıştır. Çünkü Kant'a göre teorik olarak üç ideden bahsedebiliriz bunlar tanrı, ruhun ölümsüzlüğü ve özgürlük idesidir. İşte bu iki idenin özgürlük idesiyle anlam bulduğu ifade edilmiştir. Kant'ın buradaki amacı teorik akılda sorunlu olan özgürlük kavramının pratik akılda daha rahat göstermesinde yattığı sonucuna varılmıştır. Özgürlüğü insan zihninde bir ide olarak görüp akli irade sahibi bir varlık olmamız bakımından eylemlerimizin nedeni ve bu nedenlerden meydana gelen sonuçları belirleyebilme gücüne sahip olduğumuzu dile getirdiğimiz zaman özgürlüğün bilincine vardığımız sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu şekilde özgürlük sorununun pratik akılda çözüldüğünü görmüş oluruz.

Koşulsuz buyrukla ilgili bilgimizin kaynağı pratik yasadan mı yoksa özgürlükten mi gelir çalışma boyunca bu soru, Kant çerçevesinde açıklanarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: Koşulsuz buyrukla ilgili bilgimiz özgürlükle başlamaz. Çünkü özgürlük kavramının kendisini deneyimliyemiyoruz. Bu yüzden ahlak yasası bizi doğrudan özgürlük yasasına götürmüş olur. Ahlak yasasının varlığından bahsetmeseydik özgürlük diye bir şeyin varlığından bahsedemezdik. Çünkü özgürlük ahlak yasasıyla anlam kazanır. Özgürlüğün böyle bir temele dayandırmasının bizi diğer varlıklardan ayıran yönümüzün, özgür olmamız bakımından kendi aklımızı kullanarak kendi eylemlerimizi gerçekleştirme olanağında olduğunu düşünüyorum. Bu sonuçla duyulur dünyada değil düşünülür dünyaya bağlı bir özgürlükten bahsetmemiz gerektiği düşüncesine varılmıştır. Tabii böyle olunca bu özgürlük benim her şeyi yapabilme anlamında bir özgürlük olmadığını, aksine aklın yasalarına uymak zorunda olan bir özgürlük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Otonom bir varlık olan insanın kendi kendisine yasa koymasına ile onun pozitif anlamda özgür olduğunu ancak bu şekilde ahlak ilkesinin özgürlük idesine bağlı olmuş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu şekilde Kant otonomiden hareketle ahlak yasasına bir *a priori* kazandırarak ahlak felsefesini böyle bir *a priori* üzerinde kurmaya çalışır. Max Scheler, Kant'ın bu otonomi düşüncesini korumakla birlikte, onun ahlak yasasını içi boş formel bir yasa olarak belirlenmiş olmasına karşı çıkar. Kant ahlak yasasını duygulardan, isteklerden arındırmış olduğundan dolayı Max Scheler akıl sahibi bir

insanın böyle duygulardan tamamen arınması sanki bu insanın somut bir dünyada yaşamayan acıları, sevinçleri, aşkları, tutkuları gibi duygular olmayan formel bir insandır. Aksine Max Scheler'e göre, insanın somut ahlaksal yaşamı tam da bunlarla örtülüdür. Bu anlamda insanın somut ahlaksal yaşamını ele almamız için onun önce duygu varlığı olduğunu görmek gerekir. Böylece Kant'ın soyut içeriksiz bir akıl varlığı olarak gördüğü insanın yerine; içerikli duygulara sahip insandan hareketle ahlakı temellendirir (Özlem, 2004: 79-80).

Çalışmanın bir diğer önemli sorusu *saf akıl nasıl pratik akla dönüşür* sorusudur. Bu aynı zamanda özgürlüğün nasıl olanaklı olacak sorusuyla eşdeğerdir. Bu soruyu soran akıl kendini aşar. Biz sadece deneyle elde ettiğimiz bulguları ortaya koyabiliriz. Özgürlüğü deney ile ortaya koyamayız dolayısıyla böyle bir şey değildir. Çünkü özgürlüğü ne kavrayabiliriz ne de görüsünü elde edebiliriz. Sadece şu noktayı dile getirme yükümlülüğümüz olduğu sonucuna varılmıştır: *Özgürlük aklın yasalarına göre eylemde bulunan aklın zorunlu bir varsayımdır.*

Kant'ın özgürlük anlayışı her ne kadar kendisinden sonraki düşünceleri etkilemişse de ağır eleştirilere de maruz kalmıştır. Onun hiçbir doğallığa, duygu, heyecan ve arzulara yer vermeyen formalizm bu sebeple bazı filozofların eleştiri odağı noktası haline gelmiştir. Örneğin: Schiller, Kant'ın ahlak anlayışındaki konumlayış tarzındaki sertliği çok ağır bir şekilde eleştirmiş ve bu yasanın despotluğunu korku verici olduğunu dile getirmiştir. Bu anlamda insanın kendisi, özgürce ortaya koyduğu ahlak yasasına bağlılığı öyle bir bağımlılığa dönüşebilir ki ahlaksal özgürlük, insanın kendisini mahkûm ettiği görkemli bir kölelik durumuna gelebilir (Özlem, 2004: 78). Bir diğer eleştiri de kesin buyruğun içi boş bir yasa olduğu görüşüdür. Çünkü bize ne yapmamız konusunda ve nasıl davranmamız gerektiğine ilişkin herhangi somut bir ilke ileri süremez. Diğer bir eleştiri de kesin buyruğun çok katı ve biçimsel bir yasa olduğu görüşüdür. Bu anlamda pratik hayatın tecrübelerini göz önünde bulundurmadığı ve insan doğasına çok yakın olmadığı yani insanın duygularına ilişkin birçok şeyi yok saydığı görüşüne dayanan eleştiridir (Yalçın, 2004: 11). Bu eleştirileri göz önünde bulundurduğumuz zaman Kant'ın ahlak felsefesinin genel ve biçimsel olduğu noktasının doğru olduğunu fakat bu

ilkenin insan doğasına aykırı olmadığını dile getirebiliriz. Çünkü Kant kendi aklını kullanan bireyin bu ilkeyi kendi doğasında ortaya çıkarttığını ifade eder.

Netice olarak Kant özgürlüğü kendi aklımızı kullandığımız tek patika olarak görür. Ve bunu dile getirmesinin nedeni de özgürlüğün mantıksal analizlerle bir köşeye bırakmanın, insan akli ve felsefe için imkânsız olduğu görüşüne bağlayabiliriz.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1999). *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi (Ahlak Öğretileri 2)*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Aşkın, Z. (2008). "Kant ve Heidegger'de Özgürlük Sorunu". *Kaygı*, (11), 53-68.
- Adorno, T.W. (2005). "Aşkınısallık Kavramı Üzerin". *Cogito Dergisi*, (41-42).
- Bielefeldt, H. (1997). "Autonomy and Republicanism: Immanuel Kant's philosophy of Freedom". *Political Theory*, 25(4), 524-558.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A.(2011). *Felsefe Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Cassirer, E. (1988). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*.(Çev: Doğan Özlem). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. (Eserin Orijinali 1922'de yayımlanmıştır).
- Coşkun, S. (2016). "Özgürlük Problemi: Spinoza ve Kant". *Dört Öge*, (9), 139-156.
- Cevizci, A. (2008). *Etiğin Tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Camcı, C. (2010, 14-16 Ekim). *Aydınlanmanın Kurgusal Olanığı Olarak Özgürlük Etik İlişkisi*. Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi, Bursa.
- Çakmak. E.(2011). "Kant'ın Numen-Fenomen Ayrımı ve Metafizik Eleştirisinin John Hick'in Din Felsefesine Etkileri". *Din Bilimler Akademik Araştırma Dergisi*, 11(1), 187-200.
- Çilingir, L. (2000). "Kant'ta Pratik Aklın Doğal Diyalektiği". *Felsefe Dünyası*, 2(32), 67-83.
- Doğan, Ö. (2004). *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: İnkılâpYayınevi.
- Deleuze, G. (2011). *Kant'ın Eleştiri Felsefesi*.(Çev: Hüsen Portakal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Doğan, S. (2019). "Aristoteles ve Kant'ta Faillik Problemi". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe bölümü Dergisi*, (10), 77-90.
- Guyer, P. (2005). *Kant's System of Nature and Freedom: Selected essays*. Oxford University Press.
- Guyer, P. (2005). "Kant'ın Ödevler Sistemi". *Cogito Dergisi*,(41-42).
- Güneş, T. (2016). Otoriteden Otonomiye: Yasa ve Özgürlük. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Gökberk, M. (2016). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Heimsoeth, H. (2012). *Kant'ın Felsefesi*. (Çev: Takiyettin Mengüşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hobbes, T. (2010). *Leviathan – Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (Çev: Semih Lin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin Orijinali 1651'de yayımlanmıştır).
- Insole, C. J. (2013). *Kant and the Creation of Freedom: A Theological Problem*. OUP Oxford.
- Kant, I. (1994). *Etik Üzerine Dersler 1*. (Çev: Oğuz Özügül). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eserin Orijinali 1990'da yayımlanmıştır).
- Kant, I. (2000). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*. (Çev: İonna Kuçuradi-Yusuf ÖrneK). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. (Eserin Orijinali 1783'de yayımlanmıştır).
- Kant, I. (2006). *Yargı Yetisinin Eleştirisi*. (Çev: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi. (Eserin Orijinali 1790'da yayımlanmıştır).
- Kant, I. (2007). *Ethica*. (Çev: Oğuz Özügül). İstanbul: Pencere Yayınları. (Eserin Orijinali 1990'da yayımlanmıştır).
- Kant, I. (2012). *Saf Aklın Sınırları Dâhilinde Din*. (Çev: Suat Başar Çağlan). Konya: LiteraTürk Yayınları.
- Kant, I. (2013). *Ahlak Metafizığinin Temellendirilmesi*. (Çev: İonna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. (Eserin Orijinali 1785'de yayımlanmıştır).
- Kant, I. (2015). *Arı Usun Eleştirisi*. (Çev: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi. (Eserin Orijinali 1781'de yayımlanmıştır).
- Kant, I. (2016). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (Çev: İonna Kuçuradi - Ülker Gökberk - Füsün Akatlı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. (Eserin Orijinali 1788'de yayımlanmıştır).
- Keha, M. (2013). "Hume&Kant: Nedensellik – Özgürlük İkileminde İnsanın Özgürlüğü" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 65-81.
- Kılıç, Y. (2015). "Kant'ın Etik Görüşünde Değerli Eylemin Olanacağı". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 93-100.
- Kleingeld, P. &Willaschek, M. (2019). "Autonomy Without Paradox: Kant, Self-Legislation and the Moral Law". *Philosophers' Imprint*, 19(6).

- Locke, J. (2012). **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**. (Çev: Fahri Bakırcı). Ankara: Ebabel Yayınları. (Eserin Orijinali 1689’de yayımlanmıştır).
- Mengüşoğlu, T. (2017). **İnsan Felsefesi**. (İkinci Baskı). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- MacIntyre, A. (2001). **Ethik’in Kısa Tarihi**. (Çev: Hakkı Hünler- Solmaz Zelyut Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Özkan, S.Ç.(2017). “Kant’a Apriori Bilgi, Kategorik Buyruk ve Özgürlük Kavramlarına İlişkin Bir Yapısöküm Denemesi”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 295-316.
- Öktem, Ü. (2007). “Kant Ahlakı”.*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*,(18), 2004.
- Öztürk, Ü. (2018).” Saf Aklın Eleştirisi’nde Nedensellik Antinomisi ve Özgürlük Problemi”. *Kaygı*, (30), 67-82.
- Özdoyran, G (2006). “Özgürlük ya da Nedensel Belirlenim, Üçüncü Bir Olasılık (Antinomi) Mümkün mü?”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 85-94.
- Özaydın, Ö. (2012). “İçimdeki Ahlak Yasası: Kant’ın Ahlak Kuramı Üzerine Eleştirel Bir İnceleme”. *Felsefe Arkivi*, (34), 97-117.
- Pieper, A. (2012). **Etîğe Giriş**. (Çev: Veysel Atayman-Gönül Sezer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin Orijinali 1997’de yayımlanmıştır).
- Rousseau, J.J. (2012). **Toplum Sözleşmesi**.(Çev: Vedat Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin Orijinali 1962’de yayımlanmıştır).
- Reyhani, N. (2005). “Kant’ta Sentetik Bilgi Fikri”. *Cogito Dergisi*,(41-42).
- Recki, B. (2005). “Kant ve Aydınlanma”. *Cogito Dergisi*, (41-42).
- Rawls, J. (2005). “Kant’ın Ahlak Felsefesinin İzlekleri”. *Cogito Dergisi*, (41-42).
- Şakar, M. C. (2017). Carl Schmitt’te Yasallık ve Meşruluk Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ürek, O.(2007). “Kant’ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 189-197.
- Wood, A. (2009). **Kant**. (Çev: Aliye Kovanlıkaya). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları. (Eserin Orijinali 2005’de yayımlanmıştır).

Yalçın, Ş. (2004). “İnsan Haklarına Deontolojik Bir Temel”. **Liberal Düşünce Dergisi**, (34), 5-12.

<http://www.yavuzadugit.net/ozgurlugun-iki-ugragi-kant-ve-nietzsche/>(ErişimTarihi: 06.05.2020)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : BÜLENT OSKAY
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 04.04. 1994- VAN
Telefon : 05522430673
E-mail : bulent.oskay@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Akdeniz Üniversitesi	2015

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Dans etmek, müzik dinlemek, kitap okumak, dizi ve film izlemek

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

07/05/2020

Tez Başlığı / Konusu:

IMMANUEL KANT'IN AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN TEMELLENDİRİLMESİ

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 60 sayfalık kısmına ilişkin 07/05/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8(Sekiz) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

07/05/2020
Bülent OSKAY

Adı Soyadı : Bülent OSKAY

Öğrenci No : 179215012

Anabilim Dalı : Felsefe Anabilim Dalı

Programı : Felsefe

Statüsü : Y.Lisans Doktora

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cafer ŞAKAR

07/05/2020

ENSTİTÜ ONAYI

U Y G U N D U R

...../...../20.....

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü

